

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

ČESKOSLOVENSKÁ STRANA LIDOVÁ 1945 - 1948
Postavení jediné nesocialistické strany mezi dvěma totalitami

ZUZANA DVOŘÁKOVÁ

Praha 2010

Vedoucí práce: PhDr. Roman Vondra, Ph.D.

Obsah

PODĚKOVÁNÍ	2
ÚVOD	3
1. LIDOVÁ STRANA NA JEDNÁNÍCH V MOSKVĚ	5
2. KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM	6
3. VLÁDA NÁRODNÍ FRONTY	8
4. LIDOVÁ STRANA PROZATÍMNÍ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ	12
5. KŘÍDLA UVNITŘ LIDOVÉ STRANY	16
6. LIDOVÁ STRANA A PARLAMENTNÍ VOLBY 1946	20
7. AFÉRA KOLEM HELENY KOŽELUHOVÉ	23
8. LIDOVÁ STRANA A ÚSTAVODÁRNÉ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ	26
9. LIDOVÁ STRANA V GOTTWALDOVĚ VLÁDĚ	30
10. MARSHALLŮV PLÁN	34
11. LIDOVÁ STRANA A ÚNOR 1948	35
12. JAN ŠRÁMEK	37
ZÁVĚR	40
PŘÍLOHY	42
PŘÍLOHY	42
PRAMENY A LITERATURA	45
ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ	47

PODĚKOVÁNÍ

Na tomto místě bych ráda poděkovala za cenné rady vedoucímu své práce PhDr. Romanu Vondrovi, Ph.D., a za pomoc při organizaci práce PhDr. Pavlu Buršíkovi. Děkuji i Mgr. Martinu Horálkovi z Ústřední kanceláře KDU-ČSL za vstřícné jednání a umožnění vstupu do archivu strany.

ÚVOD

Tato práce si klade za cíl zmapovat situaci Československé strany lidové v období mezi léty 1945 a 1948. Tuto dobu, někdy nazývanou také třetí republikou, vymezujeme koncem druhé světové války, respektive obnovením Československého státu, a 25. únorem 1948, kdy moc převzala Komunistická strana.

Období třetí republiky je zajímavé tím, že oficiálně je považováno za svobodnou dobu, nicméně demokratické principy v této době už značně pokulhávají – viz například zákaz všech pravicových stran, a neexistence legální opozice.

Československá strana lidová je stranou, která má dlouhou tradici – vznikla v roce 1919, nicméně její existence vychází ze stran, které vznikly už mnohem dříve, v 19. století, a společně se stranou komunistickou a sociálně-demokratickou přetrvala dodnes.

V popisovaném období byla lidová strana svým způsobem výjimečná, protože mezi ostatními povolenými českými politickými stranami byla jediná nesocialistická, tzn. že ve svém programu neměla budování socialismu.

Práce se bude věnovat straně lidové a klíčovým orgánům, ve kterých působila, dále důležitým osobnostem, situaci uvnitř strany a událostem, se kterými se v tomto období potýkala. Vzhledem k rozsahu práce se naopak vyhnu podrobnému popisu struktury strany a její organizace, protože tyto skutečnosti nejsou nezbytné k vykreslení jejího celkového vývoje.

Ačkoliv se práce týká především lidové strany, budou zde dále popsány i klíčové události této doby, bez kterých by práce postrádala kontext, a které jsou nezbytné pro to, aby bylo zřetelné, v jakém prostředí obecně tato strana působila. Ze stejného důvodu se práce věnuje i období krátce před koncem války, která další vývoj bezpochyby ovlivnila. Samostatnou kapitolu budou tvořit informace o předsedovi strany Janu Šrámkovi, kterého je možné považovat za jednoho z nejvýznamnějších politiků této doby.

Jednotlivé kapitoly v práci jsou seřazeny tak, aby odpovídaly chronologickému vývoji, kromě samostatné kapitoly o Janu Šrámkovi, která je v tomto ohledu nezařaditelná, a řadím ji proto na konec práce, a kapitoly o křídlech v lidové straně, kterou umísťuji před kapitolu o volbách.

Na závěr se krátce dotknu i dalších osudů důležitých osobností strany po únoru 1948.

Při práci s prameny vycházím z relevantní sekundární literatury, a dále z primárních dokumentů, které se nacházejí v bohatém archivu dnešní KDU-ČSL. Jde zejména o dobový stranický tisk, propagační materiály strany, a pozůstalosti jednotlivých osobností. Používány

jsou i parlamentní dokumenty, převzaté ze Společné česko-slovenské digitální parlamentní knihovny. V neposlední řadě čerpám i z přednášek PhDr. Romana Vondry, Ph.D., uskutečněných v kurzu Politický vývoj v letech 1945 – 1948. Pokud jde o internetové zdroje, využívám pouze ty, které jsou dostatečně věrohodné – kromě jmenované digitální knihovny další internetové stránky, které jsou oficiálně spravovány státem, a kde se nachází přesné, nijak neupravované znění dobových dokumentů, pouze převedených do elektronické formy. Poznámka o citacích: doslovné citace uvádím vždy v uvozovkách a psané kurzívou, s příslušným číslem poznámky pod čarou, kde je konkrétní údaj o prameni citovaného textu.

1. LIDOVÁ STRANA NA JEDNÁNÍCH V MOSKVĚ

Moskevská jednání, která se odehrávala mezi 22. a 29. březnem 1945, byla do jisté míry pokračováním jednání z roku 1943, kterých se účastnil tehdejší exilový prezident dr. Edvard Beneš a člen exilového odboje v Moskvě, Klement Gottwald, jeden z vedoucích představitelů v roce 1938 zakázané komunistické strany. Také díky těmto jednáním získali komunisté značný vliv, který jim později umožnil silnou pozici ve vládě Národní fronty. Na moskevská jednání přijeli zástupci zahraničního odboje v Londýně, dále členové Slovenské národní rady, a zástupci odboje v Moskvě. Oficiálně ovšem nešlo o setkání představitelů odboje, ale tří socialistických politických stran: komunistické, sociálně demokratické a národně socialistické. Lidovci byli přizváni až na základě konsenzu, a nakonec směli přijet i slovenští politici.

Silná pozice komunistů na těchto jednáních byla způsobena mimo jiné tím, že se jednalo o jimi navrženém programu, protože *„demokraté s sebou nepřivezli vlastní návrh vládního programu a vůbec jim nevadilo, jak vyplývá ze záznamu, že jednali na základě návrhu komunistického.“*¹

Jednání z března 1945 se měl původně zúčastnit Jan Šrámek, dlouholetý člen Československé strany lidové a premiér exilové vlády v Londýně a František Hála, člen Státní rady v Londýně. Šrámkovy zdravotní potíže ale způsobily, že přijel až na samý konec jednání, kde zůstal Hála coby lidovec osamocen. František Hála bývá literaturou obvykle popisován jako neprůbojný politik, který se nerad pouští do sporů. V Moskvě skutečně neměl silnou pozici, a to, že lidovcům byla ve vládě přislíbena tři křesla namísto původních dvou, byla zásluha Jana Šrámka, který na poslední chvíli zasáhl. O jednáních v Moskvě se zmiňuje ve svých pamětech opat břevnovského kláštera Anastáz Opasek, který se znal s Hálou i Šrámkem: *„Ministr Hála mi později vyprávěl, jak kolik nocí se Šrámkem nespali, „když nám tam předkládali k schválení různé záležitosti, o nichž jsme předtím ani nevěděli, a překvapili nás oznámením, jak bude vypadat vláda, až přijedeme do Košic....“ Moskevské „jednání“ byl diktát.“*² Byl zde dohodnut vládní program, který byl schválen o několik dní později na území ČSR jako Košický vládní program.

¹ Pehr, M. (2002). *Československá strana lidová 1945 – 1946*. Praha: Historický ústav AV ČR, s.158.

² Opasek, A. (1992). *Dvanáct zastavení*. Praha: TORST, s.171.

2. KOŠICKÝ VLÁDNÍ PROGRAM

V Košickém vládním programu byla uskutečněna myšlenka Národní fronty. To znamenalo, že všechny existující povolené politické strany budou součástí jednoho uskupení, které vytvoří vládu. Povoleno bylo jen šest politických stran, pravicové strany byly zakázány úplně. Povolnými stranami byly tedy tyto: Komunistická strana Československa (KSC), Československá sociální demokracie (ČSD), Československá strana národně socialistická (ČSNS), Československá strana lidová (ČSL), Komunistická strana Slovenska (KSS) a Demokratická strana (DS)³. Jak je vidět, v tomto uspořádání měli komunisté vlastně dvojnásobnou sílu oproti ostatním stranám, když oficiálně působili ve dvou nezávislých stranách.

Na Košickém vládním programu je bezpochyby vidět, že na jeho vzniku se podíleli především politici inklinující k Moskvě, a že vznikl v době plné velké euforie, ale také zlosti.

Program se dělil na šestnáct článků, které řešily zejména poválečné uspořádání státu, zahraniční politiku, konfiskace majetku a znárodnění.

*Československo se mělo stát národním státem Čechů a Slováků*⁴. Zahraničně-politická orientace státu byla zaměřena ve velké míře na Sovětský svaz a obecně východ. *“Vyjadřujíc neskonalou vděčnost českého a slovenského národa k Sovětskému svazu, bude vláda pokládat za neochvějnou vůdčí linii československé zahraniční politiky nejtěsnější spojení s vítěznou slovanskou velmocí na východě.”*⁵ Pokud jde o vztahy se západními zeměmi, Francie, Velká Británie a USA jsou v dokumenty zmíněny jako přátelé, ovšem v porovnání se Sovětským svazem spíše okrajově. Orientace na Sovětský svaz se ostatně projevila i v jiných článcích. Například v článku XV se plánuje, že ruský jazyk se na školách bude vyučovat mezi ostatními jazyky na prvním místě, a v tomtéž článku je věta, že *„...bude z našich učebnic a pomůcek odstraněno vše, co tam bylo antisovětského...”*⁶ Dále se plánuje zřízení nových pracovišť na univerzitách, která se budou zabývat výhradně studiem práva, ekonomiky a historie Sovětského svazu.

Velký důraz byl kladen na to, že veškerá moc přísluší lidu. Na základě tohoto ustanovení měly být zřízeny národní výbory, a to jak na úrovni obecní, tak i okresní a státní. Do národních výborů měli být zástupci voleni přímo lidem.

³ Dále v práci budou používány zkratky stran, případně zkrácený název na základě obecného úzu.

⁴ Renner, J. (1999). *Československá strana lidová 1945-1948*. Brno: Prius, str. 21.

⁵ *Košický vládní program, čl. IV*. Dostupné z www.prf.cuni.cz/1948/texty/kvp.doc.

⁶ *Košický vládní program, čl. XV*. Tamtéž.

Osmý článek se zabývá vypořádáním se s Němci, Maďary a kolaboranty. Kdo z Němců a Maďarů přišel do Československa po roce 1938, měl být ihned odsunut, pokud proti němu nebylo vedeno trestní stíhání nebo nepracoval pro Československo. U dříve příchozích měla být zkoumána jejich činnost, a případný odsun stanoven až na základě výsledků takových zkoumání. Kdo byl tedy Němec nebo Maďar a neúčastnil se odboje, byl z Československa odsunut a byl zbaven československého státního občanství. Aktivní spolupracovníci totalitního režimu měli být předáni lidovým soudům, podle svého působení v Československu nebo i v Sovětském svazu. V témže článku je také navržen de facto zákaz pravicových stran, podle dokumentu stanovených takto: „*Odhodlána vykořenit fašismus politicky a morálně do všech důsledků, vyhlásí vláda zákaz všech fašistických stran a organizací a nedovolí obnovení v jakékoli formě těch politických stran, které se tak těžce provinily na zájmech národa a republiky (agrární strany, její odnože tzv. živnostenské strany, Národního sjednocení, jakož i těch stran, které v r. 1938 splynuly s ludovou stranou).*“⁷

Dále se hovoří o restituci nebo konfiskaci majetku „*občanů nepřátelských států, zejména Německa a Maďarska; německých a maďarských občanů Československé republiky, kteří aktivně napomáhali rozbití a okupaci Československa; ostatních občanů Československé republiky, kteří zradili národ a aktivně podporovali německé a maďarské okupanty; akciových a jiných společností, v jejichž správě se nacházely osoby patřící do výše uvedených tří kategorií.*“⁸ Majetek, který nemohl být navrácen dřívějším majitelům, se měl dostat pod národní správu. Zabavené pozemky pak do nově zřízeného Národního pozemkového fondu, který byl nástrojem deklarované pozemkové reformy. Celkem bylo v Československu zkonfiskováno 29 464 km², což tehdy tvořilo více než 20% celého území republiky.

Pokud jde o znárodnění, později uskutečněné dekrety prezidenta Beneše, hovoří se o něm v článku XII: „*Postavit celý peněžní a úvěrový systém, klíčové podniky průmyslové, pojišťovnictví, přírodní a energetické zdroje pod všeobecné státní vedení a do služeb znovuvýstavby národního hospodářství a znovuoživení výroby a obchodu.*“⁹

Proti znárodnění obecně neprotestovala žádná ze stran, a odpor nebyl znatelný ani mezi československými občany. Dohady byly založeny na rozsahu znárodnění. Strana lidová později v roce 1946 ve svém volebním programu považuje sice soukromé vlastnictví za přirozené a klíčové, ale pokud jde o veřejné blaho, připouští vlastnictví státní.

⁷ Košický vládní program, čl. IX. Tamtéž.

⁸ Košický vládní program, čl. IX. Tamtéž.

⁹ Košický vládní program, čl. XII. Tamtéž.

Znárodnění bylo provedeno prezidentskými dekrety, protože v této době ještě neexistoval legislativní orgán, který by mohl přijmout potřebné zákony. Znárodnění se týkaly čtyři dekrety: Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků, dekret prezidenta republiky č. 101/1945 Sb. o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského, dekret prezidenta republiky č. 102/1945 Sb. o znárodnění akciových bank, a dekret prezidenta republiky č. 103/1945 Sb. o znárodnění soukromých pojišťoven.¹⁰

Košický vládní program samozřejmě řeší i další oblasti, mimo jiné lidská práva, sociální zabezpečení a armádu, které ovšem k účelu této práce není třeba rozebírat.

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, lidová strana z pochopitelných důvodů s programem souhlasila, byť na jeho samotné znění velký vliv neměla, a podle vzpomínek Anastáze Opaska jí byl jen předložen ke schválení.

3. VLÁDA NÁRODNÍ FRONTY

Vláda mohla být jmenována na základě dekretu prezidenta republiky č. 1/1945 Sb. o nové organizaci vlády a ministerstev v době přechodné.

Jak už bylo řečeno, princip Národní fronty byl dohodnut na jednáních v Moskvě. Jen šest stran (a následně ještě dvě další slovenské – Strana práce a Strana slobody), které byly do Národní fronty přizvány, smělo kandidovat v parlamentních volbách, konajících se v květnu 1946.

První vláda Národní fronty byla jmenována 4. dubna 1945, a jejím předsedou se stal sociální demokrat Zdeněk Fierlinger. Vzhledem ke svému programovému prohlášení byla také nazývána Košickou vládou.

Lidovci v ní získali, tak jako další strany, podle principu parity, tři ministerské posty. Předseda strany lidové, Jan Šrámek, se stal jedním z pěti náměstků předsedy vlády, místopředseda strany František Hála se stal ministrem pošt, a třetí post ministra zdravotnictví získal poslanec za lidovou stranu, Adolf Procházka. Značnou sílu ve vládě měli komunisté – vzhledem k tomu, že tvořili dvě oddělené strany, slovenskou a českou, měli vlastně šest postů plus státního tajemníka v ministerstvu zahraničních věcí, a jistou výhodou bylo i to, že myšlenkově blízko jim byli další dva členové vlády, oficiálně nestraníci, Zdeněk Nejedlý (ministr školství a osvěty) a Ludvík Svoboda. Zajímavé je, že Nejedlý byl jmenován jako

¹⁰ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše*. Dostupné z <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/dek/>.

nestranič, ale členem KSČ byl už od roku 1939. Svoboda byl podle informace Vojenského zpravodajství ČR dokonce také už tehdy tajným členem KSČ.¹¹ V roce 1948 vstoupil do strany oficiálně. Ve vládě Zdeňka Fierlingera obsadil post ministra národní obrany. Kromě toho se komunistům podařilo obsadit další klíčový post, ministerstvo vnitra (Václav Nosek). Pokud jde o další členy vlády, KSČ získala posty náměstka předsedy vlády (Klement Gottwald), a nově zřízené ministerstvo informací řídil Václav Kopecký. Sociální demokracie obsadila kromě místa předsedy vlády posty ministrů průmyslu (Bohumil Laušman) a výživy (Václav Majer). Za národní socialisty byl dalším náměstkem předsedy vlády Josef David, ministerstvo zahraničního obchodu vedl Hubert Ripka a ministerstvo spravedlnosti Jaroslav Stránský. Slovensko zastupovala KSS a DS. Náměstky předsedy vlády se stali za KSS Viliam Široký a za DS Ján Ursíny, slovenští komunisté dále vedli významný resort zemědělství (Julius Ďuriš) a resort ochrany práce a sociální péče (Jozef Šoltész). Demokratická strana dostala posty financí (Vavro Šrobár) a vnitřního obchodu (Ivan Pietor). Jako členové vlády se počítali i státní tajemníci na třech ministerstvech. Tajemníkem v ministerstvu zahraničních věcí se stal Vlado Clementis za KSS, a v ministerstvu zahraničního obchodu pak Ján Lichner za DS.

Konečně pět postů obsadili nestraníci: vedle jmenovaných ministrů Nejedlého a Svobody to byl ministr zahraničních věcí Jan Masaryk, ministr dopravy Antonín Hasal, a státní tajemník v ministerstvu národní obrany Mikuláš Ferjenčík¹².

Tato vláda měla krátký mandát, skončila 6. listopadu téhož roku, co byla jmenována.

Druhá vláda Zdeňka Fierlingera byla jmenována 6. listopadu 1945, a měla mandát až do ustavení nové vlády po volbách roku 1946. Změny oproti předchozí vládě byly ovšem jen kosmetické: Jaroslav Stránský (ČSNS), původně na ministerstvu spravedlnosti, nahradil svého stranického kolegu Josefa Davida, a na jeho místo usedl Prokop Drtina, samozřejmě za tutéž stranu. Kromě toho bylo vyměněno několik náměstků. Ostatní posty, tedy i lidovecké, zůstaly nezměněné, a tak se pozice ČSL ve vládě nezměnila.

Izolace lidovců ve vládě byla v podstatě bez jejich vědomí nepřímo dohodnuta 12. června 1945, kdy byla podepsána dohoda mezi předsedy komunistické strany Československa, Československé sociální demokracie a Československé strany národně socialistické, kde se strany zavázaly k vytvoření socialistického národního bloku, který bude v rámci Národní

¹¹ *Armádní kontrarozvědka v boji o poválečný charakter státu / 1945 – 1948*. Vojenské zpravodajství ČR. Dostupné z <http://www.vzcr.cz/Kapitolavkr/49.aspx>.

¹² V publikaci Michala Pehra je uváděno, že Mikuláš Ferjenčík je státní tajemník v ministerstvu zahraničního obchodu, ale zřejmě jde o přepis, protože totéž je uvedeno u Jána Lichnera, zatímco pozice státního tajemníka v ministerstvu národní obrany vůbec není zmíněna.

fronty úzce spolupracovat a podporovat se. Dále že budou podporovat vznik různých sjednocujících organizací, např. mládeže nebo tělovýchovy. Lidovci ale měli vlastní organizace, které se s těmito socialistickými spojovat nechtěly (zejména tělovýchovná organizace Orel).

Zatímco pozice vlády jako celku byla vzhledem k dočasné neexistenci legislativního orgánu relativně silná, o pozici ČSL ve vládě se to samé říci nedá. Když se ve vládě projednávaly dekrety o znárodnění, ministr Procházka se vyjádřil těmito slovy: „*Lidové straně se neposkytuje přiměřená možnost účasti na jednáních a možnost přiměřené spolupráce se stranami Socialistického bloku. Proto si ministři lidové strany často připadají, jako kdyby byli za plotem a dívali se jen přes plot do zahrádky, kde jsou ostatní strany.... Situace ministrů lidové strany je velice nepřijemná. Dostávají hotovou věc na stůl a každé slovo kritiky nebo každá připomínka se pak považují za zásadní odpor...*“¹³.

Přímo prosadit mohli ve vládě lidovci jen minimum, ale snažili se zabránit komunistickým návrhům. „*Jejich taktika byla taktikou zdržování a odkladů.*“¹⁴ Konkrétně předseda strany Šrámek se pokoušel touto cestou o to, aby neprocházely návrhy, s nimiž strana nesouhlasila. Dalším způsobem byla jednání mimo vládu, kde se pokoušel dostat některé kolegy na svou stranu; ovšem pokud se mu tato jednání nevydařila, do otevřeného sporu nešel. Některých záležitostí se to ovšem netýkalo, a například v případě záležitostí církve se snažil bojovat až do konce.

V době poválečné euforie, která byla plná nenávisti k bývalým utlačovatelům (jak je ostatně vidět na Košickém vládním programu) bylo pro lidovce klíčové pokud možno zadržovat slepé vášně a nepřestávat dodržovat vládu práva. To se nepodařilo například při schválení jednoho z dekretů prezidenta Beneše, č. 138/1945 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti, nazývaného jako „malý retribuční dekret“. „*Příkladem ignorování smyslu pro právní řád byl takzvaný malý retribuční dekret č. 139/1945 Sb.*¹⁵, který měl postihovat méně závažné činy kolaborace, avšak jejich kritéria stanovil naprosto vágně...“¹⁶ Na půdě Ústavodárného národního shromáždění lidovci retribuce ostře kritizovali. Pochybný byl i dekret prezidenta republiky č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkově - právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a

¹³ Pehr, M. (2002). *c.d.*, s. 169 s použitím Jech, K. – Kaplan, K. (1995). *Dekrety prezidenta republiky 1940-1945 II*, s. 533-534.

¹⁴ Pehr, M. (2002). *c.d.*, s.165.

¹⁵ Citaci uvádím doslovně, avšak číslo dekretu je ve skutečnosti 138/1945 Sb.

¹⁶ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 27.

některých organizací a ústavů.¹⁷ „*Tento dekret..... celý retribuční systém postavil v mnoha aspektech do protikladu k základům římského práva – k zákazu retroaktivity zákonů.*“¹⁸

Navzdory své slabé pozici ve vládě bylo pro lidovce klíčové se v ní udržet. Ve vládě byly všechny povolené strany a nebýt v ní fakticky znamenalo vzdát se Národní fronty, a riskovat obvinění z reakcionářství. Kromě toho, jak už bylo řečeno, lidovci nechtěli ztratit možnost ve vládě ovlivňovat byť třeba jen dílčí záležitosti.

Jak už bylo řečeno, se znárodnovacími dekrety měli lidovci problém – samozřejmě hlavně jejich pravé křídlo, naopak levé (Alois Petr, Josef Plojhar) je vítalo. Ve vládě byl zastoupen ovšem hlavně střed strany, ale navzdory snaze jeho představitelů o menší míru znárodnění a o jeho rozložení do delšího časového úseku zvítězil ve vládě Socialistický blok, o kterém hovořil ministr Procházka, tedy všechny vládní strany mimo ČSL a DS.

Nejenže ke znárodnění došlo v obrovské míře a lidovecké návrhy byly většinou smeteny ze stolu, ale lidovci byli odsunuti na druhou kolej, když byly obsazovány pozice ředitelů znárodněných podniků. V rámci předvolební kampaně to později kritizovala lidovecká žurnalistka a manželka ministra Procházky Helena Koželuhová ve svých projevech: „*Dnes se dostali mnohde na vedoucí místa lidé, ne pro své odborné schopnosti, ale vzhledem ke své politické legitimaci....Veliká většina nejlepších našich průmyslových odborníků byla odstraněna z vedoucích míst odborníky legitimačními!*“¹⁹

Z lidoveckého vládního trojlístku byl nejrespektovanější osobou předseda strany Jan Šrámek. V lidové straně měl obrovskou podporu, ale respekt k němu přesahoval hranice strany. Jedním z důkazů může být i jeho složka v archivu dnešní KDU-ČSL, která je plná nejrůznějších gratulací, pochvalných článků a dokonce oslavných básní z doby, kdy v roce 1945 slavil své pětasedmdesáté narozeniny. Tyto dokumenty jsou jak od spolustraníků, tak i od jeho konkurentů z jiných politických stran, dokonce i komunistické. Přesto všechno nebyla Šrámkova pozice nijak významná. Jakožto náměstek předsedy vlády neřídil žádný konkrétní resort, a jednání se často ani neúčastnil ze zdravotních důvodů. *Zůstává ovšem otázkou, nakolik byly jeho absence úmyslné.*“²⁰ Tak jako při Moskevských jednáních ho často měl zastupovat František Hála, který zdaleka neměl tak silné postavení, a často se uchyloval ke kompromisům. To pro něj ostatně bylo legitimním postupem, protože si uvědomoval, že seskupení tak velkého počtu stran do jedné koalice bude ústupky vyžadovat vždy od všech. „*Plně uspokojena nemůže býti žádná strana, protože jak jsem řekl, Národní fronta znamená*

¹⁷ *Dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše.* Dostupné z <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/dek/>.

¹⁸ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 27.

¹⁹ Koželuhová, Helena. *Také studentstvo rozhodne o volbách. Lidová demokracie* .24.5.1946, roč. II, č. 120, s.2.

²⁰ Pehr, M. (2002). *c.d.*, s.166.

*dohodu a dohoda vyžaduje ústupků a snížení kladených požadavků u všech stran, tedy i u strany lidové.*²¹ Je nicméně otázkou, jestli díky tomuto možná až rezignovanému postoji nakonec nedělala lidová strana více ústupků než ostatní, zvláště pak komunisté. František Hála tedy řídil resort pošt, sice ne velmi významný, ale přece jen důležitý, protože mu podléhaly komunikační prostředky – kromě pošty i telefon a telegraf.

Poslední z lidoveckých členů vlády, Adolf Procházka, který patřil ve straně k pravicovému křídlu, „*nejrazantněji vystupoval, ovšem často bez většího úspěchu.*“²² Procházka vedl ministerstvo zdravotnictví, které stejně jako ministerstvo pošt mělo po válce důležité úkoly, ale politicky bylo vlastně bezvýznamné.

Vztah mezi Procházkou a Hálou byl vcelku přátelský, ale Procházka mnohem otevřeněji vystupoval proti komunistům, čehož se Hála obával.

Razantní, ale málo vlivný Procházka, ustupující Hála, a často nepřítomný Šrámek – taková skupina při vši snaze nemohla změnit zásadní věci, ke kterým v této době docházelo. Lidovcům nezbylo než snažit se o drobné změny ve vládních návrzích, a snažit se zachovat si tvář před nadcházejícími volbami v květnu 1946. Ty pro ně představovaly naději na posun směrem k větší míře demokracie.

4. LIDOVÁ STRANA PROZATÍMNÍ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ

O ustavení Prozatímního národní shromáždění (dále také PNS) hovoří už Benešův ústavní dekret ze 4.prosince 1944, dekret prezidenta republiky č. 18/1944 Sb. o národních výborech a prozatímním národním shromáždění. Jeho zpřesněním je dekret z 25. srpna 1945, č. 47/1945 Sb. o Prozatímním národním shromáždění. Počet členů byl stanoven na 300, stejně jako v Poslanecké sněmovně prvorepublikového Národního shromáždění, 200 mandátů připadlo na české strany, 100 pak na slovenské. Oproti parlamentu v době první republiky chyběl senát.

Členové do PNS nebyli voleni ve všeobecných volbách, ale jmenováni na základě volby volitelů „*zemských sněmů, v Praze, Brně a Bratislavě, kteří byli dříve vybráni místními a okresními národními výbory.*“²³ V praxi se strany Národní fronty dohodly o obsazení na principu parity, tak jako ve vládě, a kromě politických stran měly být zastoupeny i všennárodní zájmové organizace. Volitelé zemských sněmů navržené kandidáty de facto jen schvalovali, neměli možnost se k nim vyjadřovat.

²¹ Pehr, M. (2002). *c.d.*, s.162 s použitím SÚA Praha, fond 10 P. František Hála, sign. 10-1/392.

²² Pehr, M. (2002). *c.d.*, s.168.

²³ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 27.

Většina poslanců byla nových – byli to příslušníci odboje, nebo zájmových organizací (viz níže všennárodní organizace), kteří často s politikou neměli příliš zkušeností. Jen 10% tvořili poslanci, kteří zasedali v parlamentu už před válkou.

Prozatímní národní shromáždění tvořily kromě politických stran ještě všennárodní organizace. „...*O místech, která obsazovaly všennárodní organizace nebo která byla vyhrazena jednotlivcům, rozhodovaly politické strany a obsazovaly je svými straníky.*“²⁴

Když bylo straně lidové nabídnuto, aby jmenovala zástupce za Svaz české mládeže, lidovci to odmítli, a toto místo obsadila komunistická strana. Narozdíl od ČSNS a ČSD s padesáti křesly měli tedy lidovci jen 49, zatímco KSC měla 51 mandátů. DS získala 46 mandátů a KSS 47. Zbýlých 7 křesel obsadili dva nestraníci a pět zástupců Ukrajinské národní rady Prjaševčiny.

První schůze se konala 28. října 1945 v Rudolfinu. Navzdory tomu, že PNS nemělo všelidový mandát, bylo jeho ustavení všemi vítáno jako další pokrok směrem ke znovu nastolení demokratického systému, a schůze byla velkou společenskou událostí. Na této schůzi složili poslanci svůj slib, a zvolili vedení. Předsedou PNS byl většinou 255 hlasů zvolen Josef David za ČSNS, a místopředsedy se stali zástupci pěti ostatních stran Národní fronty: Robert Albert Gottier (KSS), František Tymeš (ČSD), Anežka Hodinová – Spurná (KSC), Andrej Cvinček (DS). Zástupcem lidové strany byl zvolen Alois Petr, vůdce levicového křídla ve straně. Místopředsednictvo se volilo na jedné společné listině a proti hlasoval jediný poslanec.

Téhož dne, kdy se konala 2. schůze, byl jednomyslně potvrzen ve funkci prezidenta Edvard Beneš.

Ustaveny byly i poslanecké kluby a parlamentní výbory. Poslanecký klub lidové strany si do svého vedení zvolil předsedu strany Jana Šrámka, jako 1. místopředsedu Františka Hálu a jako 2. místopředsedu Josefa Nováka. Jako členové vlády nicméně Šrámek s Hálou nebyli aktivními poslanci, podle záznamů schůzí v parlamentní knihovně se například neúčastnili rozprav.

Parlamentních výborů bylo 20, z nichž některé se vztahovaly pouze k mimořádné poválečné situaci. Pokud jde o předsedy výborů, po třech měla ČSD, KSC, KSS, ČSNS, a po čtyřech DS a ČSL. Za lidovce usedl ve vedení zahraničního výboru významný člen strany Ivo Ducháček, v obchodním výboru Eduard Fusek, v zásobovacím výboru František Kadůrek, a v živnostenském Bohumil Váňa.

Pokud jde o další klíčové osobnosti, které za lidovou stranu zasedaly v tomto shromáždění, vedle jmenovaných Šrámka, Hály a Petra to byli ještě Vladimír Červenka, dlouholetý člen

²⁴ Pehr, M. (2002). c.d., s.172.

ČSL, který se v roce 1952 musel jako „nepřítel lidu“ vystěhovat do zahraničí, a Josef Plojhar, který se naopak po tomto historickém momentu stal místopředsedou, později předsedou takzvané obrozené lidové strany. Poslancem byl i třetí lidovecký člen vlády, Adolf Procházka, ale stejně jako Šrámek a Hála, ani on nebyl na plénu aktivní.

Místo původně určených devíti místopředsednických míst ve výborech jich získala lidová strana deset, a stejně tak namísto třech míst zapisovatelů čtyři.

Prozatímní národní shromáždění se ve svém funkčním období, trvajícím vlastně jen sedm měsíců, sešlo na celkem 53 schůzích, a přijalo 89 zákonů. Mezi nimi například schválilo zpětně Benešovy dekrety (tzv. ratihabice, byly schváleny en bloc), nebo zákon č. 115/1946 Sb. o právnosti jednání souvisejících s bojem o znovunabytí svobody Čechů a Slováků, kterým byly omilostněny některé trestní činy, spáchané od 30. září 1938 do 28. října 1945: „*Jednání, k němuž došlo v době od 30. září 1938 do 28. října 1945 a jehož účelem bylo přispěti k boji o znovunabytí svobody Čechů a Slováků nebo které směřovalo ke spravedlivé odplatě za činy okupantů nebo jejich pomahačů, není bezprávné ani tehdy, bylo-li by jinak podle platných předpisů trestné.*“²⁵ Dále byl schválen rozpočet na příští rok 1946.

PNS mělo být prostorem pro vyjádření osobního názoru, nebo názoru strany, prostorem pro diskusi, tak jako to bylo v minulosti a jak to funguje a fungovalo v dalších zemích. To se ale nestalo. Doba nepřála kritice, byť by byla sebeoprávněnější, a každý kritik by riskoval, že bude politicky znemožněn jako nebezpečný, podvratný živel, a tím zároveň poškodí svou stranu.

Ve stranách tak fungovala silná autocenzura. Před hlasováním se obecně nevedly velké diskuse, a kdo vystupoval v rozpravě, spíš bouřlivě deklaroval svou podporu navrhovanému zákonu. Často se hlasovalo jednomyslně, manifestačně. To se ovšem netýkalo interpelací členů vlády, které byly velice časté. „*Jen během prvních dvou měsíců své činnosti vnesli poslanci 30 interpelací na členy vlády. Lidovečtí poslanci věnovali zvláštní pozornost činnosti policie a nezávislosti soudů.*“²⁶

Skutečně velké spory byly na půdě PNS jen dva. Na 46. schůzi, která se konala 10. dubna 1946, se diskutovalo o zákonné úpravě voleb. Diskuse se posléze zúžila pouze na jedno téma: existenci takzvaných bílých hlasovacích lístků. Protože účastnit se voleb bylo povinné, bílé lístky měli do urn vhodit ti voliči, kteří si mezi stranami Národní fronty žádnou nevybrali. Rozproudila se velice živá debata, v níž se šest stran Národní fronty rozdělilo na dva tábory:

²⁵Zákon č. 115/1946 Sb. o právnosti jednání souv. s bojem o svobodu Čechů a Slováků. Dostupné z <http://portal.gov.cz/>.

²⁶ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 28.

KSČ, KSS a ČSD, a proti nim DS, ČSNS a ČSL. První, levicovější tábor byl pro zavedení bílých lístků. Druhý tábor byl proti jejich zavedení, a odůvodňoval to různými způsoby. V rozpravě vystoupil za lidovou stranu poslanec Bohumír Bunža. Proti zavedení bílých lístků, argumentoval tím, že bílé lístky by vhažovali pouze kolaboranti a nechycení fašisti: „*Jsou-li však prázdné lístky určeny pro zbytek fašistů a kolaborantů, který proklouzl voličskými seznamy, pak je to opatření zbytečné...*“²⁷ Dále argumentoval tím, že sice je pro existenci legální opozice, ale musí to být opozice konstruktivní, která by díky bílým lístkům jistě nevznikla. Naopak druhá strana byla toho názoru, že přestože by Národní fronta měla zastupovat všechny složky národa, tak pokud si přesto nikdo nevybere žádnou stranu, kterou by volil, měl by mít v demokratickém státě tuto volbu vyjádřit vhozením bílého lístku. Poslanec Oldřich John za sociální demokraty hovoří takto: „*Každému z našich občanů je demokraticky dána široká možnost zařadit se do kterékoli strany...Ti z nich, kteří po celém roce konsolidačního procesu v našem státě se takto zapojit nechtějí nebo nedovedou, staví se proti celkové koncepci naší nové republiky....Jestliže tito lidé zůstávají trvale nepřesvědčeni anebo se vědomě a z vlastní vůle staví proti, nemohou být ve státě tak demokratickým, jako je náš, nuceni odevzdat svůj hlas politickému hnutí, s nímž nesouhlasí nebo proti němuž aspoň za určitých podmínek jsou ochotni jít.*“²⁸

Toto byly přednesené argumenty obou stran, ale pragmatický pohled ukazuje, že šlo jen o volební zisk.

Když byly po válce zrušeny některé strany (viz výše Košický vládní program), zbyli jejich voliči, kteří se museli rozhodnout pro některou ze stran. Strany levicovějšího tábora věděly, že tito voliči jim svůj hlas nedají, naopak hlavně lidová strana doufala, že se k ní jako k jediné nesocialistické straně kandidující na českém území alespoň část těchto voličů přikloní, a bílých lístků se proto obávala jako možných ztracených hlasů pro sebe.

Bílé lístky nakonec prošly, ale valný význam pro žádnou ze stran to nemělo - celkem jich bylo jen 0,45%.

Druhá velká debata se rozpoutala o již zmiňovaném zákonu č. 115/1946 Sb., někdy nazývaném jako „amnestijním“. „*Na vládě byl tento návrh přijat většinou hlasů přes silné námítky, mezi jinými i dr. Drtiny a dr. Procházky.*“²⁹ Když se návrh zákona dostal do parlamentu, byl v ústavně-právním výboru pozměněn, a takto pak přijat i parlamentem.

²⁷ *Stenoprotokoly, 46. schůze, 10. dubna 1946.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/index.htm>.

²⁸ *Stenoprotokoly, 46. schůze, 10. dubna 1946.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/index.htm>.

²⁹ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 28.

„...schválil novou verzi navrženou slovenským demokratem dr. Kočvarou většinou jednoho hlasu, přičemž rozhodující byl hlas předsedajícího lidovce Řehulky.“³⁰

Menší sporů bylo několik, například roztržka mezi národně socialistickými poslanci a ministrem vnitra za KSČ Václavem Noskem ohledně bezpečnostních složek nebo spor komunistických poslanců s demokratickými stranami týkající se odborového hnutí.

Jak již bylo řečeno, existence tohoto legislativního orgánu byla vítána jako velký posun zpět k demokracii, ale přesto existovala skupina lidí, kteří vnímali demokratický deficit tohoto období (např. Jan Masaryk). Československá strana lidová brala toho shromáždění s velkou rezervou, klíčové pro ni bylo, že shromáždění je pouze prozatímní, a domnívala se, že důležité zákony by měl přijmout až parlament řádně zvolený v příštích všeobecných volbách. *„Lidovci věřili, že hlavním úkolem PNS je připravit tyto volby v co nejkratším čase a zabránit předkládání důležitých legislativních návrhů v tomto zákonodárném sboru. Jak víme, ne vždy se jim to podařilo.“³¹*

5. KŘÍDLA UVNITŘ LIDOVÉ STRANY

Jakkoliv se Československá strana lidová pod vedením autoritativního Jana Šrámka snažila o své vymezení jako středové strany, byly v ní síly, které se ji pokoušely v politickém spektru posunout tu doleva, tu doprava. Jednou z příčin, že se ve straně se vytvořily pravicové proudy, byl i Košický vládní program, jehož naplněním byly zakázány pravicové strany. Do strany tak vstoupili někteří členové těchto stran – bývalí živnostníci, agráři a národní demokraté (Národní sjednocení)³². Zdaleka se ovšem nedá říct, že by lidová strana pohltila všechny. Ačkoliv strana dlouho prohlašovala, že není konfesijní, při pohledu do vedení strany tomu mnozí nevěřili. Někteří agráři vstoupili do KSČ. Část se přidala k ČSNS. Program jejich bývalých stran nebyl ale zcela v souladu s programem lidové strany, takže se z těchto nových členů brzy vytvořil samostatný proud uvnitř strany. „Staří“ členové strany se tak ocitli v do jisté míry schizofrenní situaci, protože zároveň se snažili uchovat tvář lidové strany jakožto středové, nezapomínali na to, že tři zakázané strany byly vždy jejich konkurenty, na druhou stranu tu šlo to, získat co největší část z dohromady 25% hlasů, které v minulých volbách agráři, živnostníci a Národní sjednocení získaly.

³⁰ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 28.

³¹ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 28.

³² Podle obecného úzu používám zkrácené názvy těchto stran: živnostníci - Československá živnostensko-obchodnická strana středostavovská; agráři - Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu; národní demokraté - Československá národní demokracie. Ve volbách roku 1935 kandidovala tato strana v rámci nově vzniklého uskupení Československé národní sjednocení.

Vedení lidové strany se ovšem obávalo, že přílivem nových členů se strana stane nestabilní, a že na ní bude ukazováno jako na stranu, která má za členy osobnosti zdiskreditovaných stran. „*Tak například msgr. Šrámek formálně zakázal dr. Procházkovi jednat s národními demokraty...*“³³ Při přijímání do strany se tedy postupovalo výhradně individuálně. Někteří z těchto nově přijatých členů se dokonce dostali na vyšší pozice; například Vilém Schaffer, původně z Národní demokracie, se dostal do výkonného výboru, v němž byl později jako jediný proti vyloučení Heleny Koželuhové. Ve výkonném výboru s ním zasedl i agrárník Štěpán Benda. Z živnostenské strany dosáhl pozice předsedy obchodního výboru v PNS Eduard Fusek.

Někteří noví členové po válce ale předtím nebyli členy žádných politických stran. Mezi těmito osobnostmi vynikala žurnalistka Helena Koželuhová, smýšlející výrazně pravicově, o jejímž vyloučení a tom, co k němu vedlo, píše v samostatné kapitole. Pravicově zaměřený byl i její manžel, ministr Adolf Procházka, ale oproti Koželuhové byl umírněnější. Jejich pravicové smýšlení bylo přitažlivé pro studenty, a další liberály uvnitř strany.

Nedlouho po válce existovala v lidové straně skupina kolem Bohumila Staška. Bohumil Stašek byl členem lidové strany už od roku 1919, kdy začal jako generální tajemník. Byl proti kapitulaci po událostech kolem Mnichova v roce 1938, a tehdy také vstoupil do Strany národní jednoty. Tato strana se vymezovala jako strana konzervativní a nacionalistická. Navzdory svému konzervatismu považoval Sovětský svaz za ochránce československé svobody. Během celé války byl vězněn v koncentračních táborech. Po skončení války sice promlouval na veřejných setkáních, ale jeho pozice a činnost v rámci strany nebyly významné. Předválečný vstup do Národního sjednocení navzdory Šrámkovi, a obecně kritika jeho vedení, ho ve straně spíše převážně zdiskreditovaly. Proto nikdo nečekal, že by se jeho příznivci ve straně mohli dočkat významnějšího postavení, nicméně dva jeho příznivci, Jaroslav Pecháček a Josef Talacko, před válkou v opozici vůči Šrámkovi, se stali osobními tajemníky ministrů, Pecháček později přednostou Šrámkova kabinetu. Důvodem obsazení svých odpůrců na tak vysoké posty by snad mohla být „politika pro budoucí smíření.“³⁴ Sám Stašek pochopil, že jako Šrámkův dřívější otevřený protivník ve straně působit nemůže, a také kvůli své nemoci se brzy stáhl do ústraní a dožil jako probošt vyšehradské kapituly.

Pravicovou osobností ve straně byl také Bohdan Chudoba. Historik, publicista i politolog psal také do *Obzorů*, ale publikoval i samostatné práce. „...*Chudobovo historické i sociální myšlení se stále točí kolem jednoho ústředního bodu. Je jím jedinec, osobnost.*

³³ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 30.

³⁴ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 33.

*Neopakovatelná individualita.*³⁵ Chudoba zdůrazňuje svobodu jednotlivce stejně tak silně, jako hrozbu totality. Stejně jako Koželuhová odchází na začátku roku 1947 z redakce Obzorů, kam ale i nadále přispívá. Oproti Koželuhové je ale spíš konzervativnější, a během její aféry ji nepodporuje, a stává se jedním z emisarů Jana Šrámka, který přesvědčuje nespokojené skupiny ve straně o nutnosti jejího vyloučení.

Pokud mluvíme o levici, bude lepší používat spíš termín křídlo, než skupina nebo skupiny, protože šlo spíš o jednotlivce. Ti se mezi sebou lišili svým postojem ke komunistům, a obecně k Sovětskému svazu.

Ostře antikomunistický postoj zaujímal novinář Pavel Tigrid a významný člen strany Ivo Ducháček. Pavel Tigrid, původně marxista, psal pro týdeník Obzory, a ve svých článcích komunisty ani Sovětský svaz nijak nešetřil, takže byl – ostatně jako všichni v tomto týdeníku - komunistům trnem v oku. Ivo Ducháček se po válce navzdory svému věku (32 let) dostal na místo předsedy významného parlamentního zahraničního výboru. Ducháček vstoupil do strany až po válce; před tím byl tajemníkem Huberta Ripky z ČSNS. Právě Ducháček s Tigridem založili Obzory; Ducháček se v nich stal šéfredaktorem. Ducháček, stejně jako celá strana, kritizoval jednosměrnou zahraničně-politickou orientaci na Sovětský svaz, snažil se o uzavření spojení s Velkou Británií a Francií. Antikomunistickou levici ve straně reprezentovali i další osobnosti: „...*augustinián Karel Fanfrdla, lidovecký redaktor a pozdější jednatel výkonného výboru František Žampach, místopředseda strany Josef Novák a další.slibovali si.....renesanci předkapitalistického řádu. Samotný kapitalismus odmítali.*“³⁶

Levicové prokomunistické trio tvořili Alois Petr, Josef Plojhar a Dionýsius Polanský. Karel Kaplan³⁷ hovoří o tom, že levicovou opozici vytvářela ve straně sama KSČ. V literatuře, pokud není psána v Československu mezi únorem 1948 a listopadem 1989, se o této trojici většinou lichotivě nepíše. „...*platilo o nich, že provádějí spíše osobní než levicovou politiku.*“³⁸ Byli kritizováni ovšem ještě dřív, než se tak úzce orientovali na komunisty. Například Aloise Petr charakterizuje kardinál Kašpar za první republiky takto: „*člověk nerovný, neinteligentní, pachtící se jen po kariéře, na ženy perverzní, poslanec katolické strany, který se nestará o rodinu, opíjí se a je typicky indiskrétní.*“³⁹

Alois Petr se narodil v dělnické rodině a brzy se stal jedním z vedoucích členů odborů. Během první světové války bojoval v Rusku. Později velice obdivoval zřízení v Sovětském svazu, a

³⁵ Drápala, M. (2000). *c.d.*, s. 428.

³⁶ Pehr, M. (2002). *c.d.*, s.181.

³⁷ Kaplan, K. (1997). *Pět kapitol o únoru*. Brno: DOPLNĚK, s. 62.

³⁸ Pehr, M. (2002). *c.d.*, s.181.

³⁹ Šindar, J. (2007). *Zemřel pod cizím jménem*. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, s. 48.

litoval, že se při své cestě po této zemi nesetkal se Stalinem.⁴⁰ Je ovšem nutné dodat, že v této době, tedy za první světové války, Stalin zdaleka nebyl významnou osobností, nýbrž pronásledovaným radikálem, a je tedy možné, že Petr tuto svou náklonnost později zmiňuje jen ze zcela zjištěných důvodů.

Josef Plojhar byl knězem, který se už od mládí politicky angažoval. I o něm literatura hovoří jako o morálně pochybném, toto jsou slova agenta StB.: „*Člověk lehkovážné povahy, který má rád děvčata a rád pije a jako kněz není pobužňůstkářský. S komunisty v Českých Budějovicích úzce spolupracuje.*“⁴¹

Polanský a Petr bojovali v první světové válce v Rusku; všichni z této trojice byli za druhé světové války vězněni nacisty, což mohlo přinést jejich kladný postoj k socialismu.

Konečně nejvýznamnější křídlo bylo středové. Jeho hlavní osobností byl předseda strany Jan Šrámek, a počítala se k němu většina strany. Mezi jeho příznivce patřili generální tajemník Adolf Klimek, Jaroslav Řehulka nebo Alois Tylínek. Šrámkovo postavení bylo velice pevné, jak se ukázalo při pokusu o jeho odstranění z vedení Helenou Koželuhovou. Ta měla sice velkou podporu, ale často ti, kdo ji podporovali, nezapomněli zdůrazňovat svoji loajalitu ke Šrámkovi.

Pokud jde o nejbližšího Šrámkova spolupracovníka, místopředsedu strany Františka Hálu, je jeho zařazení sporné. Za levicového ho považoval poslanec ČSL Václav Chytil.⁴² Zdá se však, že Hála pouze neměl dostatek autority a bál se jít na vládních jednáních proti komunistické straně, takže se často uchýloval k ústupkům, což může vést k domněnce, že byl jejím příznivcem. Hála na jednáních Šrámka kvůli jeho nemoci často zastupoval, a údajně „*plnil především požadavky Šrámka.*“⁴³ I přesto je ale možné, že kdyby se řady jednání účastnil Šrámek osobně, dopadla by některá z nich jinak.

Působení různých křídel bývá v politických stranách, zvláště středových, vcelku obvyklé, a jak bylo řečeno, může být i výhodné z hlediska přilákání voličů z většího spektra. V dané době a situaci ale tato křídla mohla straně uškodit, čehož si byl Šrámek vědom, a podle toho se také choval.

⁴⁰ Více archiv KDU-ČSL. Karton 18, Osobnosti ČSL, sv. 3 - Alois Petr.

⁴¹ Šindar, J. (2007). *c.d.*, s. 48.

⁴² Kaplan, K. (1997). *c.d.*, s. 63.

⁴³ Pehr, M. (2007). *Cestami křesťanské politiky: Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha: Nakladatelství Akropolis, s. 82.

6. LIDOVÁ STRANA A PARLAMENTNÍ VOLBY 1946

První poválečné volby, při kterých měli být zvoleni zástupci do nového Ústavodárného shromáždění (dále také ÚNS), se konaly 26. května 1946. Účast v nich byla ze zákona až na výjimky povinná, a volit směl každý od věku 18 let, být zvolen každý od 21 let. Oproti období první republiky byly tedy obě věkové hranice sníženy z původních 21, respektive 30 let. Nově také mohli volit příslušníci ozbrojených sil. Do ÚNS mělo být zvoleno 300 členů, a volební období trvat „až do doby, kdy se seje zákonodárny sbor Československé republiky podle nové ústavy, nejdéle však dva roky.“⁴⁴

Přímo volby upravoval zákon č. 67/1946 Sb. o volbě ústavodárného národního shromáždění.⁴⁵ Tímto zákonem byla republika rozdělena na 28 volebních krajů. Počet poslanců za jednotlivé země (Českou, Moravskoslezskou a na Slovensku) měl stanovit ústřední volební výbor. Ten tvořili rovnoměrně zástupci všech politických stran, za ČSL v něm zasedali Ladislav Hartmann a Bedřich Bobek ml. Zvláštní volební komise národních výborů stanovily voličské seznamy, a každý, kdo na nich byl, mohl podat námitku „proto, že ve voličských seznamech někdo neprávem buď je nebo není zapsán...“⁴⁶ „Komunisté zneužívali toto opatření k obviňování mnoha antikomunistů z kolaborace...“⁴⁷ Nebyla stanovena žádná volební klausule.

Strany kandidovaly na jednotné kandidátce Národní fronty. Kromě původních šesti politických stran se voleb účastnily ještě dvě další, slovenské, a to Strana slobody a Strana práce. Strana práce vznikla v roce 1944 odštěpením pravicověji smýšlejících politiků od slovenské sociálně demokratické strany, která se spojila s komunisty. Strana slobody byla odštěpená z Demokratické strany.

Komunistická strana měla sice oficiálně ve volbách stejné postavení jako ostatní strany, v praxi ale často zneužívala své postavení na důležitých místech. „Ovládali ministerstva vnitra, informací a zemědělství, kontrolovali rozhlas, několik deníků a disponovali významnými finančními zdroji.“⁴⁸ Nezanedbatelné například bylo, že ministerstvo informací mělo na starosti přiděly papíru, které pro demokratické strany byly nízké. Komunistický program do voleb ovšem nebyl nijak zvlášť radikální. Jejich klíčovými body byla orientace na

⁴⁴ Ústavní zákon č. 65/1946 Sb. o Ústavodárném národním shromáždění. Sbíрка zákonů a mezinárodních smluv. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz>.

⁴⁵ Ústavní zákon č. 67/1946 Sb. o volbě ústavodárného národního shromáždění. Sbíрка zákonů a mezinárodních smluv. Dostupné z <http://aplikace.mvcr.cz>.

⁴⁶ Zákon č. 28/1946, oddíl II, §9. Dostupné z www.mvcr.cz.

⁴⁷ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 97.

⁴⁸ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 50.

národní myšlenku – jejich ministerstvo zemědělství dohlíželo na přerozdělování zabavené půdy, v programu měli dále podporu malých živnostníků, a také nebyli pro znárodňování malých živností nebo pozemků.

Program Československé strany lidové byl dvoustránkový a dělil se na třináct oblastí a sedmnáct článků.⁴⁹ Lidovci kladli důraz především na křesťanské hodnoty, sociální společnost a svobodu. Soukromé vlastnictví považovali za nenahraditelnou formu vlastnictví, převzetí soukromého majetku do rukou státu pouze v odůvodněných případech: „*Lidová strana chráníc svobodné živnosti, soukromé obchodní a průmyslové podnikání, jakož i svobodná povolání, žádá, aby další znárodňování bylo přípustno jen tehdy, když to vyžaduje veřejné blaho, aniž by byla ohrožena podnikatelská iniciativa.*“⁵⁰ V odstavci o zemědělství je obhajováno plánování, a v odstavci o zahraniční politice orientace na Sovětský svaz a přátelství s Francií, Velkou Británií a Spojenými státy americkými.

Všichni lidovečtí kandidáti museli napsat dopis, adresovaný ÚNS, ve kterém se vzdávali poslaneckého mandátu. Dopis byl podepsaný, a v případě neloajlnosti člena stačilo dopsat datum a poslat.

Při své předvolební kampani také lidovci vyzdvihovali své postoje v krizových dobách v roce 1938 a 1939, jako například místopředseda strany a ministr pošt František Hála ve svém programovém projevu: „*A tehdy v nejkritičtějších chvílích malosti a bezradnosti byla to jediná Československá strana lidová, která chtěla bránit vlast za všech okolností.....Ne, nebyla to strana, která kapitulovala, ale činitelé zcela jiní...*“⁵¹

Lidovci se ve své kampani zaměřili na zdůraznění hrozby totality. Na svých letáčích se nejvíce vymezovali vůči komunistům, a využívali při tom jejich vlastní materiály. Komunisté se totiž snažili získat i věřící voliče; na obranu proti tomu lidová strana citovala komunistické deníky, které píší o tom, že komunismus je ateistický nebo že náboženské přežitky musejí být překonány. Na jednom z letáků se například píše: „*Hlasy věřících tedy nesmrdí KSČ, která náhle ztratila paměť a nechce se nyní znáti ke své stěžejní zásadě, hlásající, že náboženství je opiem lidu.*“⁵² Hrozbu totality zmiňuje i Josef Plojhar, po únoru 1948 člen KSČ: „*Za svobodu, spravedlnost a právní jistotu, proti všem nedemokratickým a totalitním snahám, to je heslo, s nímž jdeme do voleb a s nímž také zvítězíme.*“⁵³

⁴⁹ Více Archiv KDU-ČSL, karton 40 – Historie ČSL.

⁵⁰ Archiv KDU-ČSL. *Volební program ČSL*, karton 40 – Historie ČSL.

⁵¹ Hála, František. Naše služba a práce pro všechny složky národa. *Lidová demokracie*. 24.5.1946, roč. II, č. 120, s. 3-4.

⁵² Archiv KDU-ČSL. Karton 42 – Volby 1946.

⁵³ Plojhar, Josef. Projev bez názvu. *Hlas lidu*, České Budějovice, 22.5.1946, Roč. II., č.21, s. 3.

Obecně ale kritizovali i socialismus – velkým konkurentem lidovců byli totiž národní socialisté, protože, ač se tyto strany lišily kladným či záporným přístupem k socialismu, jejich hlavním cílem byla co největší míra demokracie. Na jednom z předvolebních letáků ilustruje lidovecký postoj k socialismu tato věta: „*Budeš-li volit socialisticky, budeš hlasovat pro to, aby z Tvé vesnice a z Tvé chalupy byl kolchoz a z Tebe kulak.*”⁵⁴ Na témže letáku varuje před vhozením prázdného, tzv. bílého lístku do urny s tím, že to posílí socialistické strany.

Navzdory myšlence, že lidová strana je stranou pouze katolickou (komunisté říkali lidovcům „katolíci“), snažila se tato strana o působení do všech vrstev společnosti. „*Naše strana není třídní – je stranou všestavovskou*”⁵⁵, jak řekl Hála dále ve svém projevu. Jeho stranický kolega, bývalý generální tajemník strany a poslanec Vladimír Červenka v projevech zdůrazňoval, že lidovci nejsou stranou konfesijní. Lidovci se snažili získat voliče jak z města, tak z venkova, v kampani se obraceli na mladé lidi - studenty, živnostníky, dělníky, a v neposlední řadě zemědělce. O bývalé voliče agrární strany sváděli boj zejména s národně socialistickou stranou.

Velikou výhrou pro lidovce byla kandidatura populární členky ČSL, žurnalistky Heleny Koželuhové. Ta kandidovala v Praze, kde při volbách zaznamenala strana historický úspěch. Původně měla vést kandidátku v Plzni, ale na přímlovu svého manžela Adolfa Procházky se dostala na třetí místo kandidátky v Praze, po předsedovi Šrámkovi a živnostníkovi Norbertu Pexovi. Koželuhová byla jednou z nejradiálnějších lidoveckých členů, a snažila se o její co největší posun doprava. Při svých veřejných projevech politické protivníky nešetřila a mívala velký úspěch. Při svých projevech kritizovala nesvobodu, která už tehdy podle ní panovala, a možnost, že stát bude zasahovat do všech oblastí života jednotlivce. V den voleb otiskla Lidová demokracie její slova, kde mimo jiné říká toto (adresováno mládeži): „*Vy jste se domnívali, že budete moci vydávat své knihy, že máte právo, aby se Vám líbily určité filmy, divadla a o rozhlasu ani nemluví. To dnes neplatí. Když jste si mysleli, že jednou podniknete cestu do ciziny, otevřete si třeba soukromou lékařskou praxi, oni o vás rozhodli, že budete státními zaměstnanci.*”⁵⁶

Volební výsledek byl pro lidovou stranu nepřijemný. Nepočítala sice se svou úplnou výhrou, ale stejně tak nepočítala s tak vysokým ziskem dvou komunistických stran. Sama skončila v české části země na třetím místě, v celorepublikových výsledcích obsadila dokonce čtvrté místo. V přílohách v tabulce A uvádím kompletní přehled výsledků voleb. Nárůst hlasů pro

⁵⁴ Archiv KDU-ČSL. Karton 42 – Volby 1946.

⁵⁵ Hála, František. Naše služba a práce pro všechny složky národa. *Lidová demokracie*. 24.5.1946, roč. II, č. 120, s. 3-4.

⁵⁶Koželuhová, Helena. Článek bez názvu. *Lidová demokracie*, 26.5.1946, roč. II, č. 122.

lidovou stranu byl oproti posledním volbách z roku 1935 značný. Lidovci získali 1 111 099 hlasů, tedy celkově 15,6%, a přineslo jim to zisk 46 křesel v ÚNS. V předchozích volbách přitom dostali jen 7,7% hlasů, a pouze 22 mandátů. Tabulka B v přílohách ukazuje zisk lidové strany podle jednotlivých volebních krajů. Tradičně silná byla strana na Moravě, kde se s výjimkou kraje Moravská Ostrava vždy dostala nad 20% hlasů, v Čechách byly její zisky lepší spíš na jihu a východě. Jak již bylo řečeno, volebním úspěchem ČSL byl zisk 15% v Praze. V celorepublikovém měřítku to byl spíš nižší výsledek, ale přece jen o dost vyšší, než na jaký byli lidovci v Praze zvyklí.

Lidová strana při těchto volbách sice pokořila magickou hranici 1 000 000 hlasů, ale spokojená nebyla. Nikdo nepočítal s tím, že komunisté zvítězí s tak velkým rozdílem. Volební zisk slovenských komunistů byl sice malý, stejně jako sociálních demokratů, ale tyto tři strany vytvořily v ÚNS většinu 151 hlasů.

7. AFÉRA KOLEM HELENY KOŽELUHOVÉ

Politická hvězda Heleny Koželuhové ale neměla zářit dlouho. Po jejím zvolení do Ústavodárného národního shromáždění se znovu naplno rozhořely její spory s vedením strany.

Helena Koželuhová se od mládí pohybovala v intelektuální společnosti, později vystudovala práva, kde byl jedním z jejích profesorů Karel Engliš, prakticky neustále četla a velice ráda debatovala. Tento život ji výborně připravil na budoucí politickou kariéru – svými projevy ohromovala, byla vtipná, sarkastická a nebála se říct to, čeho se jiní obávali

Členkou ČSL nebyla dlouho. Vstoupila do ní po válce, hned v květnu 1945 a angažovala se nejprve jako žurnalistka v lidoveckém tisku. „*Rodinná legenda praví, že Helenu Koželuhovou – Procházkovou ve společnosti někdo požádal, aby přispěla do ženského koutku Lidové Demokracie. Namísto toho napsala text politický.....byl na světě její první novinový článek.*“⁵⁷ Brzy nato začala přispívat do nově založeného týdeníku Obzory, založeného prozápadně, kde ale vydržela jen do ledna 1946, kdy z redakce odešla ve prospěch umírněnějších novinářů. Právě v této době se objevily první rozepře mezi ní a stranou. Z Obzorů odešla na nátlak, „*její názory nebyly konformní s oficiální prosovětskou linií lidové strany*“⁵⁸, jak řekl šéfredaktor listu Ivo Ducháček. Její odchod z redakce by se mohl jevit jako úplná prohra ve prospěch komunistů, ve skutečnosti šlo spíš o kompromis. Obzory byly totiž

⁵⁷ Drápala, M. (2000). *Na ztracené vartě západu*. Praha: PROSTOR, s. 82.

⁵⁸ Drápala, M. (2000). *c.d.*, s. 86

žalovány ministrem informací, a hrozilo jejich úplné zrušení. Takto se sice staly umírněnějšími, ale alespoň mohly vycházet.

Na stranickém sjezdu, konaném na začátku dubna 1946, se pokusila o změnu programu, aby byl více liberální, ale byla ve výrazné menšině a návrh byl rychle zamítnut. Helena Koželuhová se tedy dál soustředila na psaní článků a účastnění se besed. Když 1. května začala oficiální předvolební kampaň, na Malostranském náměstí na sebe strhla velkou pozornost. Dav dokonce skandoval její jméno, a požadoval její kandidaturu. Až tehdy, ani ne měsíc před volbami, tedy bylo rozhodnuto, že Helena Koželuhová bude kandidovat do ÚNS.

Skutečně, jak bylo řečeno v předchozí kapitole, měla velký úspěch. Paradoxně ale nakonec způsobil to, co následovalo. Z relativního neúspěchu strany obvinila předsedu Jana Šrámka a byla přesvědčená, že strana se musí reformovat. Stát se více pravicovou, případně vystoupit z Národní fronty a jít do opozice. Rovněž chtěla Jana Šrámka postavit pouze do pozice čestného předsedy, a zbavit se Hály, generálního tajemníka Klimka a člena Výkonného výboru strany, Karla Fanfrdly. Svoje plány začala ke své smůle projednávat a vykládat stranickým kolegům, které ale prakticky neznala. Jaroslav Špunda a Jaroslav Mikuda, kterým tyto své myšlenky sdělila, když ji navštívili u ní doma, ale začali rychle jednat. Informace sdělili Františku Hálovi, a ten odevzdal jimi podepsané prohlášení o údajném spiknutí Koželuhové Šrámkovi. Ten svolal schůzi ústředního výkonného výboru, který téměř jednomyslně rozhodl o vyloučení Koželuhové ze strany. Proti byl jedině bývalý národní demokrat Vilém Schaffer, a na hlasování odešel její manžel Adolf Procházka. Kromě toho byl využit reverz, který podepsala před volbami, a mandátu v ÚNS byla zbavena dřív, než složila poslanecký slib.

Ve straně se nato rozpoutaly prudké vášně. „*Tisíce členů z ní [z lidové strany – pozn.aut.] demonstrativně vystupovaly, stranické organizace zasílaly vedení své rozhořčené protesty, v nichž odsuzovaly jeho autoritativní, utajené a oficiálně nijak zdůvodněné rozhodnutí...*“⁵⁹

Některé místní organizace dokonce vyhlášovaly svoje rozpuštění, a Koželuhové velmi nakloněný Klub lidových akademiků svolal mimořádný sjezd, kde ji drtivá většina podpořila, a ostře zkritizovala stranické vedení. Všechny protestující složky požadovaly jedině: svolání mimořádného sjezdu, kde by se o případu otevřeně diskutovalo. Podle stranických stanov měl být sjezd svolán, pokud se na tom shodla alespoň třetina z krajských organizací. Přestože se tak zřejmě stalo, vedení strany udělalo něco jiného. Protestujícím – za kterými se buď jezdilo, nebo byli zváni do Prahy – se vysvětlovalo, že Koželuhová je v takovém myšlenkovém

⁵⁹ Drápala, M. (2000). c.d., s. 88.

rozporu se Šrámkem (který byl plně podporován), že by to vedlo k rozkladu strany. „*Hála se dokonce obrátil na komunistického ministra vnitra Václava Noska, kterého pokládal za svého přítele z londýnského exilu, aby mu pomohl získat proti Koželuhové kompromitující materiály.*“⁶⁰

Navzdory všem snahám nedostala Helena Koželuhová možnost se veřejně obhájit. Podala sice písemnou stížnost, ale ta byla na ústředním zastupitelstvu strany, které se sešlo namísto požadovaného sjezdu, zamítnuta. Bylo potvrzeno, že Koželuhová porušila stranickou kázeň, a že celkově jsou její názory v rozporu a oficiální linií strany.

Podle informací generálního tajemníka strany Julia Klimka⁶¹ ale tato aféra nebyla skutečným důvodem pro vyloučení Koželuhové; ten měl přijít už dřív, totiž na dubnovém stranickém sjezdu, kde se Koželuhová rovněž bezúspěšně pokoušela o liberalizaci strany. Jak se zdá⁶², ČSL tedy Koželuhovou využila jako populární osobnost před volbami, která se jim hodila jako velké lákadlo pražských, liberálněji naladěných voličů, a následně se jí zbavila. „*...mnoho voličů volilo lidovce pouze kvůli její kandidatuře.... Tito voliči se cítili podvedeni. Jejich počet odhadovali různí straničtí činitelé jenom v Praze na 15 000 až 25 000.*“⁶³

Na ztrátu poslaneckého mandátu na základě podepsaného reverzu si stěžovala. Její stížnost se dostala na ověřovací výbor ÚNS, kde ale byla platnost reverzu potvrzena. Koželuhová se dále obrátila na Nejvyšší správní soud. Kromě toho, že soud rozhodl pro ní záporně, se tak stalo až v květnu 1949, tedy více než rok po tom, co Koželuhová utekla za hranice, a co byla lidová strana takzvaně obrozena.

Navenek tato aféra na stranu příliš nezapůsobila. Navzdory očekáváním dostal manžel Koželuhové Adolf Procházka místo ministra v dalším kabinetu Národní fronty, a její další stoupenec, Jaroslav Pecháček se stal přednostou Šrámkova kabinetu (každý člen vlády měl pod sebou kabinet, tedy jakýsi sbor poradců, jenž vedl právě přednosta).

Vyloučení Koželuhové ostatně bylo dopřáno jen velmi málo mediálního prostoru. Uvnitř strany ale změna nastala. Jak už bylo řečeno, vystoupilo nebo bylo vyloučeno několik tisíc členů. Ti stoupenci Koželuhové, kteří zůstali, se stali jakousi vnitrostranickou opozicí, a dokonce čas od času vydávali anonymní články, vyzývající k diskusi uvnitř strany. Šrámkovo postavení ve straně se ukázalo být neotřesitelné. Je otázkou, jestli Šrámkovo jednání bylo správné. Na jedné straně je pochopitelné. Šrámek se snažil za každou cenu zachovat stabilitu strany; rozpolcenost by jejímu postavení v Národní frontě a ve vládě nepomohla, a navíc

⁶⁰ Drápala, M. (2000). *c.d.*, s. 89.

⁶¹ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 40.

⁶² Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 41.

⁶³ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 41.

kritičnost Koželuhové mohla vést až k vyloučení ČSL z Národní fronty, což se prakticky rovnalo jejímu zákazu. Kromě toho se Koželuhová skutečně často neztotožňovala s tím, co celá strana hlásala, a v systému, kde by Košický vládní program prakticky nezakázal pravicové strany, by do ČSL snad ani nevstoupila. Na druhou stranu, lidová strana vždy kladla důraz na demokratické hodnoty, antitotalitarismus, ale při vylučování Koželuhové jako by na toto zapomněla.

Helena Koželuhová se skutečně pokoušela o to, aby v Českých zemích působila další strana – účastnila se jednáních, kde se diskutovalo o možnosti, že slovenská Demokratická strana začne působit i zde, ale tato jednání neměla žádný úspěch.

Po únorovém převratu by se Koželuhová jistě se svými názory v Československu neuplatnila. Kromě toho by riskovala uvěznění, a logickým východiskem byl tedy její útěk do zahraničí na konci února 1948.

8. LIDOVÁ STRANA A ÚSTAVODÁRNÉ NÁRODNÍ SHROMÁŽDĚNÍ

Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé bylo zřízeno díky ústavnímu zákonu č. 65/1946 Sb. Stejně jako v předchozím zákonodárném sboru v něm mělo zasedat 300 poslanců, zvolených maximálně na dva roky (viz kapitola Prozatímní národní shromáždění). Hlavním úkolem ÚNS bylo samozřejmě schválit novou ústavu.

Tabulka C v přílohách ukazuje počet mandátů, které jednotlivé strany získaly. Rozložení sil bylo jasné. Obě komunistické strany spolu se sociálními demokraty získali většinu. Lidová strana si pohoršila o tři mandáty.

1. schůze ÚNS se konala 18. června 1946. Bylo na ní provizorně zvoleno předsednictvo, které bylo ale za měsíc téměř úplně změněno. Na první schůzi byl tedy předsedou zvolen Antonín Zápotocký z KSČ, a místopředsedy se stali František Langer (ČSNS), Alois Petr (ČSL), Emanuel Böhm (DS), František Tymeš (ČSD) a Jozef Šoltész (KSS). Už při volbě předsedy se ukázalo, že v tomto shromáždění zdaleka nebude panovat taková shoda, jako tomu bylo v PNS. Komunisté si jako nejsilnější strana pozici předsedy nárokovala, oproti tomu argumentovali národní socialisté, že není důvod osvědčeného Josefa Davida měnit. Sociální demokraté prosazovali Františka Tymeše. V první volbě dostal nejvíce hlasů sice David, ale protože to nebyla nadpoloviční většina, rozhodovalo se znovu, tentokrát jen mezi Zápotockým a Davidem, a počtem 153 hlasů zvítězil Zápotocký. Jak už bylo řečeno, na tomto místě byl ale

jen měsíc; při jednání o vládě nabídli tento post národním socialistům výměnou za jedno ministerské křeslo.

O měsíc později, 18. července bylo tedy předsednictvo zvoleno znovu. Nevydrželo ale v původní sestavě po celé funkční období; v závorce uvádím další stranické nástupce. Tentokrát už se předsedou ÚNS stal národní socialista Josef David, a dalšími místopředsedy byli zvoleni Anežka Hodinová – Spurná, za lidovce zůstal Alois Petr (Václav Chytil), za demokratickou stranu Emanuel Böhm (Ján Ševčík, Milan Polák), dále František Tymeš (ČSD, Jaroslav Hladký, Oldřich John), a Jozef Šoltész (KSS, František Komzala).

Hned na druhé schůzi, 19. června 1946, zvolilo ÚNS jednomyslně prezidentem Edvarda Beneše, a tentýž den složil prezident slib.

Od tohoto sboru si mnozí slibovali, že vyplní demokratický deficit z předchozí doby. Shromáždění mělo sice mandát od voličů, na druhou stranu opět v něm chyběla legální opozice. Jistý pokrok se tu ovšem stal. Na půdě ÚNS se vedlo více diskuzí, a díky větší agresivitě vítězných komunistů se demokratické strany více semkly.

Předsednictvo klubu lidové strany se v podstatě nezměnilo. Předsedou byl opět zvolen Jan Šrámek, místopředsedy František Hála, Josef Novák, a dále Josef Vičánek a Alois Soukup. Jednatelům se stal Adolf Klimek.

Pokud jde o výbory, zástupci stran do nich byli jmenováni na základě proporcionality. Bylo jich více než v PNS, 23 plus Parlamentní kontrolní a úsporná komise, která byla na úrovni výboru. Mezi novými byl výbor pro kontrolu provádění dvouletého plánu. Československá strana lidová dostala místa předsedů právě ve jmenované komisi (Josef Vičánek), v průmyslovém výboru (Alois Janáček), zahraničním výboru (Ivo Ducháček) a zdravotnickém výboru (Marie Trojanová).⁶⁴ Komunisté, ať už čeští nebo slovenští, ovládli devět výborů. Ze známých osobností zasedal v ÚNS za lidovce Bohdan Chudoba, Alois Petr i Josef Plojhar. Klub vystupoval víceméně jednotně, ostatně jinak to ani nebylo možné, vzhledem k tomu, že si strana poslance zavázala podepsáním poslaneckého reverzu, využitého v případě Koželuhové. Nicméně například na schůzi 11. července 1947 se Alois Petr omluvil komunistické straně za výroky svého kolegy Štěpána Bendy, který údajně urazil jednoho z komunistických poslanců.⁶⁵ Je otázkou, nakolik to byla jen formalita – Alois Petr zrovna předsedal schůzi – nebo nakolik to bylo podbízení se komunistům a nepodpoření stranického kolegy. Lidovečtí poslanci také v parlamentu kompenzovali svou nepříliš výraznou pozici ve

⁶⁴ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 33 – sice zde píše o předsednictví lidovců v poštovním výboru, který ale podle záznamů parlamentní knihovny neexistoval; naopak se nezmiňuje o předsednictví v průmyslovém výboru.

⁶⁵ *Stenoprotokoly, 67. schůze, 11. července 1947*. Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/index.htm>.

vládě. Proti komunistům neohroženě vystupovali během rozprav a v interpelacích na plénu, a kritiku uplatňovali i v rámci jednotlivých výborů.

Klíčové zákony, které se na půdě konstituanty projednávaly, jsou především tři.

25. října 1946 se projednával zákon č.192/1946 Sb. o dvouletém hospodářském plánu. Proti tomu, že hospodářství bude plánované, neměla nic žádná ze stran, které to považovaly za logický důsledek znárodnění. Za lidovou stranu promluvil v rozpravě Josef Novák. Cílem dvouletky bylo podle něj – i podle jiných zástupců politických stran – zvýšení blahobytu všech. *„Dříve stát jenom přihlížel, jak se národní hospodářství potácí s jedné strany na druhou, a nanejvýš přistupoval k intervenci tehdy, když se dostavila hospodářská krize, čili když si pacient zdraví zkažil - podle Havlíčka - a stát ho měl potom zhojit. Funkce státu, jak ji uvádíme v zákoně nyní, podobá se spíše lékaři, který člověku stanoví životosprávu, jak má svěřenec žít, aby se vyhnul chorobám a nemocím.“*⁶⁶ V tomto zákoně byly například přesně stanoveny počty nejrůznějších druhů statků, které bude třeba vyrobit. Zákon byl přijat většinou, i když záznam o schůzi o konkrétním počtu hlasů nehovoří.

11. července 1947 vyvrcholilo projednávání zákona o národní bezpečnosti. Tímto zákonem byl mimo jiné nově zorganizován Sbor národní bezpečnosti (SNB). Hlavním cílem byl dohled nad bezpečnostními složkami. V rozpravě vystoupil za lidovou stranu Jaroslav Řehulka, který zdůrazňoval, že činnost Sboru musí být kontrolována, a varoval před tím, aby byl Sbor zneužíván politicky. *„...budeme sledovat, jakým způsobem jsou kvalifikováni členové nového Sboru národní bezpečnosti a zejména jmenování a povyšování, zda zde rozhoduje mravní a odborná kvalifikace, či - a převážně - jen politická legitimace. Máme bohužel mnoho dokladů o tom, že do sboru bylo přijato mnoho lidí nemajících odborné a často ani mravní kvalifikace, a dělají kariéru jen proto, že jsou příslušníky strany pana ministra vnitra.“*⁶⁷

Demokratické strany, pro které bylo původní znění zákona nepřijatelné, nakonec dospěly ke kompromisu s komunisty, kteří pro zákon také hlasovali. *„Ministr Nosek však nikdy nevydal nutnou prováděcí vyhlášku a zákon byl brzy po puči nahrazen novým zákonem....., který se stal jedním z nástrojů zavádění nové totality.“*⁶⁸ Sbor národní bezpečnosti byl na půdě ÚNS i později předmětem vášnivých debat. Například v prosinci 1947 vystoupil poslanec Ota Hora z ČSNS s projevem, ve kterém obvinil SNB i ministerstvo vnitra z propouštění nekomunistů a perzekvování nevinných. *„Spravedlivý boj, který vedeme proti nespravedlivým zásahům a křivdám, způsobeným mnohým příslušníky SNB nekomunistům, skutečným odborníkům a*

⁶⁶ *Stenoprotokoly, 18. schůze, 25. října 1946.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1945pns/index.htm>.

⁶⁷ *Stenoprotokoly, 67. schůze, 11. července 1947.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/index.htm>.

⁶⁸ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 70.

osvědčeným vlastencům a často i legionářům, kteří nám vybojovali svobodu a dnes jsou tak často perseklováni, a náš nesouhlas a oprávněný odpor proti protežování často nekvalifikovaných, méně schopných, charakterově vadných lidí jen z toho důvodu, že jsou příslušníky nejmocnější strany, mají hlubší smysl, než se zdá..... Nedopusťme, aby policejní sbory byly ovládnuty jedinou stranou, protože to by byla cesta k policejnímu státu, soumrak demokracie, konec všech svobod.“⁶⁹

Kritika policejních akcí ze strany lidovců na adresu komunistů přišla už ovšem dřív, než byl výše zmíněný zákon schválen. *Nejdůležitější z nich byly interpelace na ministry vnitra a spravedlnosti v březnu 1947 kvůli zatčení okresního soudce dr. Josefa Martínka na příkaz komunistického předsedy okresního národního výboru v Rýmařově.“⁷⁰* Svými protesty lidová strana jen nadále sledovala svou politiku zachování vlády práva. Komunisté se nakonec pod velkým nátlakem museli vzdát místa předsedy národního výboru, ale další důsledky vyvozeny nebyly. Bezpečnostní výbor ÚNS proto vytvořil komisi, kde lidovce zastupoval Bohumír Bunža. Předmětem lidovecké kritiky byly i retribuční zákony, schválené ještě v roce 1945. V rozpravě se k nim vyjadřoval poslanec Alois Rozehnal. Kritizoval vágní formulace zákona, příliš vysokou nejnižší hranici trestu, a také to, že často byli potrestáni ti, co se méně nebo vůbec provinili, a těžší viníci někdy trestu ušli.⁷¹

V roce 1947 byl schválen i zákon č. 200/1947 Sb. o dani z předmětů zbytné povahy, známý také jako zákon o dani z přepychu. Projednáván byl 12. prosince 1947. V katastrofálním suchu v létě 1947 měl pomoci především zemědělcům. V příloze tohoto zákona se detailně popisuje, na které předměty je uvalena daň, a jsou rozděleny do kategorií s různou výškou daně. Tímto zákonem nebyla lidová strana příliš nadšená. Poslanec Jan Horák v rozpravě mluvil o tom, že daň je v přímém rozporu s dvouletým plánem, podle kterého se měla zvýšit životní úroveň, že nepřinese tolik peněz, kolik je deklarováno, a že může utlumit hospodářský život a přinést nezaměstnanost. Dále zpochybňoval definici zbytných předmětů. Nakonec však uvedl, „že strana lidová bude hlasovat pro tento zákon, protože si je plně vědoma těžké situace zemědělců, ale hlavně těžké hospodářské i finanční situace celého našeho státu.“⁷²

Debaty o zemědělství byly v shromáždění, a zvláště na zemědělském výboru velmi časté. Už před volbami byl ministrem zemědělství slovenský komunistů Julius Ďuriš, a ministrem zůstal

⁶⁹ *Stenoprotokoly, 86. schůze, 121. prosince 1947.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/index.htm>.

⁷⁰ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 69.

⁷¹ Dále viz *Stenoprotokoly, 56. schůze, 10. června 1947.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/index.htm>.

⁷² *Stenoprotokoly, 82. schůze, 31. října 1947.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/index.htm>.

i v nové Gottwaldově vládě. Ďuriš se snažil prosazovat zákony, které by nezaručovaly soukromé vlastnictví, a chtěl při tom zemědělský výbor obejít. Výbor to odsoudil 16 hlasy; tentokrát ještě sociálnědemokratičtí poslanci hlasovali s nekomunistickými stranami. Zemědělský výbor měl 30 členů, z toho 15 bylo členů KSČ, KSS a ČSD. Předsedal mu sociální demokrat Oldřich Smejkal. Když lidovecký poslanec Alois Rozehnal předložil vlastní návrh zákona týkající se držby půdy, se kterým souhlasili všichni demokratičtí poslanci, sociálnědemokratický předseda výboru se dohodl s Ďurišem, a tak se lidovecký návrh na výboru nikdy neprojednával. Naopak Ďurišovy návrhy byly schváleny díky hlasu národního socialisty Václava Mikuláše.⁷³

Ústavodárné Národní shromáždění zasedalo necelé dva roky. Jeden z jeho hlavních úkolů, totiž schválení nové ústavy, ale nesplnilo. Demokratické strany se neshodovaly s komunisty. „...vydání ústavy se očekávalo až po následujících volbách.“⁷⁴

Boj za demokracii a lidská práva na půdě ústavodárného Národního shromáždění byl často velice usilovný, a někdy i úspěšný. Z dnešního pohledu, kdy víme, co nedlouho poté následovalo, se však může jevit jako poslední volání odsouzeného na smrt.

9. LIDOVÁ STRANA V GOTTWALDOVĚ VLÁDĚ

Volby, které se konaly v květnu 1946, vyhráli s velkou převahou komunisté. I se slovenskými měli v celonárodním měřítku 38% hlasů (viz Příloha B). I tentokrát se vlády účastnily všechny strany Národní fronty. Jednání o vládě trvalo více než čtrnáct dní, na tehdejší dobu tedy dost dlouho. Jako vítězná strana si KSČ pochopitelně nárokovala místo předsedy vlády. Tím se stal předseda KSČ, Klement Gottwald. Vláda byla prezidentem Benešem jmenována 2. července 1946, a komunisté v ní získali klíčové posty. Na ministerstvu vnitra zůstal Václav Nosek, stejně jako Václav Kopecký na ministerstvu informací, ministrem financí se stal Jaromír Dolanský, a ministrem vnitřního obchodu Antonín Zmrhal (později nahrazen Alexejem Čepičkou). Zdeněk Nejedlý zasedl jako ministr ochrany práce a sociální péče, tentokrát už oficiálně za tuto stranu. Za KSS zasedali ve vládě Viliam Široký (náměstek předsedy vlády), Julius Ďuriš (ministerstvo zemědělství) a Vlado Clementis (státní tajemník v ministerstvu zahraničních věcí). Česká strana národně socialistická vyjednala kromě místa náměstka předsedy vlády (Petr Zenkl) tři ministerstva: zahraničního obchodu (Hubert Ripka), školství a osvěty (Jaroslav Stránský) a spravedlnosti (Prokop Drtina). Bývalý předseda vlády

⁷³ Více Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 76-77.

⁷⁴ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 72.

Zdeněk Fierlinger za ČSD se stal dalším náměstkem předsedy vlády, a jeho spolustraníci zůstali na svých původních místech ministrů průmyslu (Bohumil Laušman, později Ludmila Jankovcová), a výživy (Václav Majer). Také demokratická strana měla tři posty: náměstka předsedy vlády Jána Ursínyho (později Štefan Kočvara), ministra dopravy Ivana Pietora a státního tajemníka na ministerstvu národní obrany Jána Lichnera. Lidová strana zůstala ve vládě v nezměněném složení – Jan Šrámek jako náměstek předsedy vlády, František Hála jako ministr pošt a Adolf Procházka jako ministr zdravotnictví. Navíc se ale podařilo vyjednat post na nově zřízeném ministerstvu techniky. Ministrem se stal Alois Vošahlík (nejprve bez portfeje), po jeho smrti o měsíc později Jan Kopecký.

Ministerská křesla získali opět i nestraníci. Ludvík Svoboda jako ministr národní obrany, Mikuláš Franek (původně bez portfeje, pak ministr pro sjednocení zákonů), a ministr zahraničí Jan Masaryk. Nestranickost Ludvíky Svobody je pojednána v kapitole o prvních vládách.

Před ústavodárné Národní shromáždění předstoupila Gottwaldova vláda 8. července s programovým prohlášením, známém také jako „budovatelský program“. Vláda měla spolupracovat s ÚNS, a to zejména pokud šlo o dva klíčové body: vytvoření nové ústavy, a dvouletý hospodářský plán. V otázce zahraniční politiky bylo opět zdůrazněno spojení se Sovětských svazem, ale i styky s Velkou Británií, Francií a dalšími zeměmi. Dále byla nastíněna daňová reforma, sociální politika i finanční politika. A i v tomto programu bylo řešeno vypořádání se se zrádci. Tento „budovatelský program“ byl v porovnání s tím košickým konkrétnější, řešil konkrétní oblasti, které má stát spravovat; obecně už nešlo o program naplněný takovými emocemi a euforií jako byl ten dřívější. K tomuto programu se z lidové strany vyjádřil při rozpravě v ÚNS poslanec Emil Vojanec. Tak jako při jiných lidoveckých vystoupeních zde byl především zdůrazněn požadavek na odbornost a nikoliv stranickost při obsazování míst ve znárodněném průmyslu. „*Jedním z nezbytných předpokladů pro dosažení ideálu jednotného a nestranného provádění platných předpisů je politická a hospodářská nezávislost veřejných zaměstnanců.*“⁷⁵ Dále kritizoval špatný postup ve znárodněných odvětvích, kde se podle něj mělo nejdříve soustředit na zvyšování produkce, a pak teprve na reorganizaci. Navzdory těmto výtkám, které měly spíš charakter poznámek než zásadní kritiky, lidová strana v ÚNS program vlády podpořila.

Na vytváření dvouletého hospodářského plánu se významně podílela i lidová strana. „*Ekonomická část akčního programu lidové strany vlastně položila základ pro dvouletý plán*

⁷⁵ *Stenoprotokoly, 6. schůze, 11. července 1946.* Dostupné z <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/index.htm>.

*a mnoho z jeho návrhů převzaly ostatní strany.*⁷⁶ Šlo například o vytvoření měnového fondu nebo úspory ve státní správě. Na dvouletém plánu se strany vcelku bez obtíží dohodly.

V roce 1946 se ve vládě objevil ještě jeden významný spor. Při něm se lidovci zachovali v souladu se svou dřívější i budoucí politikou, kdy neustále obhajovali vládu práva a nezávislost justice. Šlo o rozsudky nad ministry protektorátní vlády, které nad nimi vynesl Národní soud 31. července 1946. Komunisté nebyli spokojeni s tím, že obvinění nebyli odsouzeni k smrti, a vyvolali protesty s cílem dosáhnout revize rozsudku. Na jednání vlády 14. srpna byli pověřeni ministři spravedlnosti a vnitra, aby zjistili, co se dá v takové situaci dělat. Takové jednání bylo pro lidovce nepřijatelné. Považovali jakýkoliv zásah výkonné moci do soudní za neslučitelný s demokratickými principy. Společně s ostatními demokratickými stranami v tomto boji komunisty porazili.

*S výjimkou tohoto sporu se takřka celý rok po vytvoření Gottwaldovy vlády zdálo, že politické a ekonomické základy jsou už řádně položeny. Klidná politická atmosféra ve vládě a v Národní frontě začala znovu vřít v červenci 1947...*⁷⁷ V té době se jednalo o vítaném, ale nakonec nepřijatém Marshallově plánu, o kterém v této práci pojednává samostatná kapitola.

Po tomto odmítnutí zejména pověst komunistů značně utrpěla. Peníze, které by byly získány z účasti na Marshallově plánu, by mohly velmi pomoci v zemi, která byla nejen zničena válkou, ale kde v létě roku 1947 bylo nesmírné sucho, což nepřilíš dobrou situaci ještě zhoršilo. Vedle zmiňovaného zákona o dani z přepychu byl jimi navržen ještě zákon o milionářské dani. Od obou zákonů si komunisté slibovali peníze pro zemědělce, díky kterým by jejich pověst byla alespoň částečně napravena. Lidovci byli i s jinými ve vládě proti tomuto návrhu, a komunistická strana dokonce zveřejnila jména těch ministrů, kteří byli proti, ačkoliv hlasování proběhlo na tajné schůzi vlády. „...návrh...by značně ohrozil ekonomickou obnovu země, aniž by zemědělcům skutečně pomohl.“⁷⁸

Pozice lidovců ve vládě byla tradičně slabá. Pokračovaly časté absence předsedy strany Jana Šrámka, který se nechal zastupovat jako dřív Františkem Hálou. Slabá pozice lidovců ve vládě byla částečně způsobena i tím, že nedostali ministerské posty na důležitějších ministerstvech, ale i tím, že v jejich rámci byli do jisté míry osamoceni, tedy že jednotliví ministři neměli kolem sebe své straníky. Výjimkou byl jen lidovecký ministr techniky Vošahlík, který na ministerstvo přivedl svůj tým, ale o měsíc později zemřel. Nahradil ho Jan Kopecký, který se ve vládních jednáních příliš neprojevoval, a ani nepodporoval Adolfa Procházku, který byl

⁷⁶ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 56.

⁷⁷ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 56.

⁷⁸ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 60.

z lidoveckých ministrů ke komunistům nejkritičtější. Kopecký byl nicméně oblíben veřejností, hlavně mezi zemědělci si získal popularitu svým heslem „svobodný sedlák na svobodné půdě je jeden z úhelných kamenů našeho ekonomického života“. Tato popularita ovšem jemu ani lidovcům ve vládě příliš nepomohla. „*Hálův nedostatek odvahy před komunisty a pasivita ing. Kopeckého učinily ve většině případů nespornými vůdci antikomunistické opozice ve vládě národní socialisty.*“⁷⁹ Ti se ostatně v Karlových Varech v červenci 1947 dohodli, že nebudou komunistům ustupovat a budou usilovat s spojení nekomunistických stran.⁸⁰

Lidovci se více než dříve zajímali o otázky zahraniční politiky. Ve volebním programu (viz Příloha A) sice deklarovali spojenectví se Sovětským svazem na prvním místě, ale rozhodně nebyli pro jednostrannou orientaci. Ostatně například lidovecký týdeník *Obzory* jasně ukazoval, že ve straně jsou hlasy, které nejenže Sovětský svaz nepreferují, ale dokonce v mnoha otázkách zavrhnou. Sám Šrámek se k Sovětskému svazu stavil spíš rezervovaně, a když podporoval vzájemné spojenectví, požadoval dodržet zásadu nevměšování. Jako obvykle ho na jednáních často zastupoval František Hála, jehož jednání bylo spíš prosovětské. Při cestě do Francie (o jejíž spojenectví lidovci navzdory Stalinovi dlouhodobě usilovali) se sešel s komunisty, a ve Velké Británii údajně žádal premiéra Clementa Attleeho, aby se nesnažil vymanévrovat Sovětský svaz z Evropy.⁸¹ Pokud jde o spojenectví s Francií, velkou práci odvedl lidovecký předseda zahraničního výboru ÚNS Ivo Ducháček, ale přesto tato snaha nakonec neuspěla.

Stejně jako ve Fierlingerových vládách se i tentokrát pokusili komunisté o izolaci lidové strany ve vládě. Pokusili se uzavřít dohodu, podobnou té z 12. června 1945, kdy spolu se sociálními demokraty a národními socialisty vytvořili socialistický blok. 11. září 1947 sice dohodu podepsali sociální demokraté – z nichž ji mnozí odmítali, ale národní socialisté už se nepřipojili. Lidová strana k tomuto spojenectví zaujala negativní stanovisko, a v Praze bylo několik jejích členů zatčeno. Právě takové počínání kritizovala lidová strana v ÚNS celou dobu. Zdá se nepochybné, že i pražská policie byla v komunistických rukách, a demokratičtí politici nemluvili nadarmo o místech, kam jsou lidé jmenováni na základě své stranické legitimace, a o gestapáckých metodách práce některých z nich. Lidová strana dohodu těchto stran brala jako nesprávnou, vzhledem k myšlence Národní fronty, kde by spojenci měli být

⁷⁹ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 65.; Na druhou stranu Michal Pehr ve své práci *Cestami křesťanské politiky o Kopeckém* píše, že byl častým oponentem komunistů – blíže Pehr, M. (2007). *c.d.*, s. 132.

⁸⁰ Více o karlovarských jednáních Kaplan, K. (1997). *c.d.*, s. 208-209.

⁸¹ Viz Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 60.

všichni, a namířenou proti ostatním stranám. „...lidovci se rozhodli poukázat na skutečnost, že komunisté nedotknutelnou myšlenku Národní fronty fakticky opouštějí.“⁸²

10. MARSHALLŮV PLÁN

Marshallův plán, neboli Plán evropské obnovy, byl poprvé přednesen státním tajemníkem (ministrem zahraničí) Georgem Marshalllem 5. června 1947. Už 24. června o něm začala jednat československá vláda. Komise, vedená ministrem zahraničí Janem Masarykem, návrh prostudovala, a ve své zprávě vládě jednoznačně doporučila tento plán přijmout. Československý velvyslanec ve Francii Jindřich Nosek byl vládou pověřen předběžnými jednáními. Mezi 9. a 12. červencem navštívila československá delegace tvořená Gottwaldem, Drtinou a Masarykem, Moskvu. Původní důvod návštěvy byl při tom jiný – šlo o to zjistit, proč se Moskva staví proti spojení s Francií. Šlo ale o něco jiného. Stalin zde dal jasně najevo, že přijetí tohoto plánu by Sovětský svaz považoval za akt nepřátelství. Vláda dostala čas do 10. července do 16 hodin, aby rozhodla o tom, že Marshallův plán nepřijme. Tato zpráva se do Prahy dostala telegraficky, a hned na 10. července byla svolána schůzka vlády. Té se ovšem neúčastnilo hned osm ministrů – mimo jiné Hubert Ripka, a z lidovců Jan Šrámek a František Hála, všichni pro nemoc. „Václav Majer z pravého křídla sociální demokracie pobýval v Paříži a telegrafoval odsud, že nesouhlasí s odmítnutím Marshallova plánu, vicepremiér Široký však s obsahem telegramu ostatní ministry neseznámil.“⁸³

Za lidovou stranu se tedy jednání vlády zúčastnili jen Jan Kopecký a Adolf Procházka. Druhý jmenovaný předtím dostal instrukce od Šrámka, aby komunistům neustupoval, odmítl nepřijetí plánu a nepřistoupil na časové ultimátum. Po jednáních s národním socialistou Zenklem (který nicméně s odmítnutím plánu nijak nesouhlasil) ale změnil názor, a instruoval Procházku v tom smyslu, aby ustoupil. „Sám dr. Zenkl nezakrýval svůj názor, že jde o nový Mnichov, ale ustoupil na radu prezidenta Beneše, že nic jiného nelze udělat.“⁸⁴ Jan Kopecký se jako dříve projevoval bojácně, a v zájmu zachování sovětského přátelství radil ustoupit. Nakonec skutečně Sovětský svaz dosáhl svého, a ministři na této schůzi plán definitivně odmítli. Pro byli všichni kromě Adolfa Procházky, který na hlasování odešel. Na jednání do Paříže tedy nakonec nikdo vyslán nebyl. Nicméně po tomto jednání bylo vydáno komuniké – na jehož formulaci se podílel i Adolf Procházka – kterým bylo vysvětleno odmítnutí plánu

⁸² Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 61.

⁸³ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 57.

⁸⁴ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 57.

tak, že „vzhledem k nepřítomnosti Sovětského svazu a dalších států východní Evropy na konferenciby vyslání pražské delegace mohlo být vykládáno jako rána přátelským vztahům s těmito státy.“⁸⁵ Toto vysvětlení bylo malým úspěchem pro demokratické strany, protože komunisté původně požadovali, aby bylo odmítnutí vysvětleno jako zcela spontánní vládní rozhodnutí.

Odmítnutí Marshallova plánu vyvolalo i v Československu, které bylo naladěno spíše prosovětsky, velký šok. Stejně jako Petr Zenkl začali mnozí označovat tuto záležitost jako druhý Mnichov. Odmítnutím Marshallova plánu se Československo připravilo o velké prostředky, díky kterým by se země mohla rychleji vzpamatovat z válečných škod, zároveň to byl další varovný signál o tom, jak bude v budoucnu Moskva tuzemský život ovlivňovat. Tomu odpovídal koneckonců i výrok Jana Masaryka po návratu z Moskvy do Prahy: „Přijel jsem tam jako ministr zahraničních věcí a vracím se domů jako Stalinův pacholek.“

11. LIDOVÁ STRANA A ÚNOR 1948

Po odmítnutí Marshallova plánu docházelo při jednáních vlády stále k větším rozkolům mezi představiteli komunistických a demokratických stran. Stejně tak i v ÚNS. V září 1947 se konalo v polské Sklářské Porubě (Szkłarska Poręba) zasedání Informbyra (Informační byro komunistických a dělnických stran), kde byli českoslovenští komunisté kritizováni za to, že ve východním bloku zatím nejméně pokročili v budování totalitního systému, a měli zosřít boj a začít aktivně připravovat puč. Mezi 27. a 28. listopadem 1947 zasedalo plénum ústředního výboru KSČ, kde Gottwald deklaroval vymýcení rozvratných živlů a reakčnost mas. Komunisté v té době měli své lidi dosazené prakticky všude, kde to mělo význam. V jednotlivých stranách fungovali informátoři, komunisté ovládali důležitá ministerstva, rozhlas, národní výbory, SNB a další orgány státní moci.

10. září 1947 propukla takzvaná krčmaňská aféra – ministrům Janu Masarykovi, Prokopu Drtinovi a Petru Zenklovi byly doručeny balíčky obsahující výbušninu. Díky tomu, že se do vyšetřování podařilo zapojit justici, která zatím pod vlivem KSČ nebyla, bylo vyšetřeno, že tyto balíčky pocházely ze sekretariátu KSČ v Olomouci. Dalším příkladem podobné komunistické činnosti je mostecká aféra, jejímž cílem bylo usvědčení národních socialistů Zenkla, Drtiny a Krajiny z protistátní činnosti. Pro tento případ měla KSČ vycvičeného provokatéra. 17. listopadu byla ministrem vnitra Václav Noskem vydána zpráva o odhalení

⁸⁵ Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 58. S použitím *Lidová demokracie*, 12. června 1947, s. 1.

rozsáhlé špionážní a teroristické sítě. Díky tomu, že ministrem spravedlnosti byl právě Drtina, nebylo snadné podat trestní oznámení. Perzekucím se nevyhnuli ani členové lidové strany. Například na začátku února 1948 policie zatýkala členy lidové strany na jejím mítinku. Přelom roku 1947 a 1948 byl ve znamení ostrých střetů ve vládě. Hned na začátku prosince komunističtí ministři obvinili spíše pravicově zaměřeného sociálnědemokratického ministra výživy Václava Majera, že nízká zemědělská produkce je jeho vinou.⁸⁶ 2. prosince obvinili národně socialističtí ministři Julia Ďuriše z protežování komunistů ve svém úřadě, 19. prosince museli komunisté ve vládě ustoupit s návrhem, aby lidé, kteří udávají „šmelináře“, dostávali odměny. Spory pokračovaly i na schůzích v lednu a únoru. Když se jednalo o konfiskaci půdy nad 50 hektarů, lidovci byli – společně se slovenskou demokratickou stranou - zásadně proti tomu, aby se konfiskovala církevní půda. Proti tomu byl i Vatikán. 3. února se protest církve měl projednávat znovu. Lidovci byli proti tomu, aby byla do Vatikánu ihned zaslána protestní nota, a chtěli s Vatikánem nejprve jednat. Stejně bylo i stanovisko národních socialistů. Projednávání bylo tedy odloženo do doby, než se Gottwald vrátí z dovolené. 13. února byla ustavena vládní komise k překonání rozporů, a zároveň se jednalo o SNB, zneužívané komunisty. Demokratičtí ministři měli tři požadavky: aby ministr Nosek zastavil přesuny velitelů, aby se předsednictvo vlády zabývalo stížnostmi na SNB, a vyřešilo je do 24. února, a než se toto vyřeší, aby přestaly jakékoliv změny. Během 14. a 15. února, tedy v sobotu a v neděli, proběhla soukromá jednání, kterých se účastnili národní socialisté Hubert Ripka a Petr Zenkl, Ivan Pietor z demokratické strany a za stranu lidovou Jan Šrámek. Na těchto jednáních poprvé zazněla myšlenka o možné demisi ministrů těchto tří stran, pokud ministr Nosek nesplní požadavky, které byly vzneseny na schůzi vlády 13. února. To bylo potvrzeno na schůzi národních socialistů, která se konala den nato, a kde bylo dohodnuto, že dokud usnesení z 13. února nebude splněno, nebudou se národně socialističtí ministři účastnit schůzí vlády, a vyzvou k tomu i ostatní demokratické ministry. Jestli komunisté provedou usnesení odmítnou, pak podají demisi. 17. února byla tato hrozba demise vznesena oficiálně. Usnesení skutečně splněno nebylo, a tak se na schůzi 20. února ministři národně socialistické, demokratické a lidové strany nedostavili. Ještě ten den po dohodě Benešem nejdříve podali demisi všichni národně socialističtí ministři, následně i ministři demokratické, a lidové strany. Dohromady rezignovalo 12 ministrů. V otázce, jakou roli při přijímání demisí sehrál prezident Beneš se literatura různí. Ať už demisi při jednáních slíbil přijmout nebo nepřijmout, nakonec

⁸⁶ Více v Kaplan, K. (1997). *c.d.*, s. 269-270.

ji přijal, s čímž, jak se zdá⁸⁷, počítal i Šrámek. 21. února vyzval premiér Gottwald k budování akčních výborů národní fronty. Uvnitř lidové strany se na tom podíleli její prokomunističtí představitelé, Alois Petr a Josef Plojhar. Den nato byla do Obecního domu svolána schůze Ústředního akčního výboru Národní fronty. Někteří z těch, kdo se na akčních výborech podíleli, dostali nabídku na ministerská křesla, která po demisi ministrů zůstala neobsazená. (kromě všech ministrů zmíněných tří stran podali demisi i dva sociálně demokratičtí ministři Václav Majer a František Tymeš, ale až 24. února). Nabídku dostali i Alois Petr a Josef Plojhar. Oba nabídku přijali. 25. února navrhl Klement Gottwald prezidentovi složení nové vlády, kde bylo třináct komunistů, tři nestraníci a 9 členů ostatních stran, kteří se přidali na stranu komunistů. Prezident Beneš tuto vládu jmenoval. Tímto tedy končí období takzvané třetí republiky a nastává komunistická totalita. Šrámek na 26. února svolal ústřední výkonný výbor lidové strany, kde bylo rozhodnuto, že lidová strana zastavuje svou činnost. Téhož dne vyzval akční výbor lidové strany své členy k tomu, aby se přihlásili k nové, obrozené Národní frontě.

Toto byl tedy konec lidové strany, jak vznikla v roce 1919. Jan Šrámek a František Hála se poté pokusili o útek z republiky, ale byli zadrženi a do konce života internováni. Adolfu Procházkovi se emigrace vydařila. Poslední z lidoveckých ministrů, Jan Kopecký, se stáhl z veřejného života, nejprve vyučoval na střední škole, poté kvůli zdravotnímu stavu skončil. Alois Petr, nový předseda obrozené strany, se stal ministrem dopravy, kterým zůstal až do konce života. Jeho kolega, Josef Plojhar, dostal post ministra zdravotnictví, který zastával dalších 20 let. Po Aloisi Petrovi se v roce 1951 stal dalším předsedou strany. Poslední z trojice významných levicových členů lidové strany, Dionýsius Polanský se dostal do užšího vedení strany, a byl členem nejrůznějších provládních organizací.

12. JAN ŠRÁMEK

Jan Šrámek se narodil 11. srpna 1870 v Grygově u Olomouce. Jeho otec byl rolník, a zvláště po jeho časném úmrtí neměla rodina, kterou tvořil pouze Jan a jeho matka, mnoho prostředků. Přesto se podařilo, že šel Jan studovat do Kroměřížského arcibiskupského semináře⁸⁸, a později na Bohosloveckou fakultu olomouckou. Nejprve byl vysvěcen jáhnem, a v roce 1892

⁸⁷ Viz Renner, J. (1999). *c.d.*, s. 92.: „Když prezident nedodržel svůj slib.....Šrámek byl méně překvapen.....Znal Beneše jako velkého vyjednavče v mírových časech a slabého v kritických momentech...“.

⁸⁸ Názvy této instituce se zdroj od zdroje liší. Mnou použitý název pochází z životopisu Jana Šrámka v archivu KDU – ČSL z roku 1940, Michal Pehr ve svém slovníku *Cestami křesťanské politiky* mluví o Arcibiskupském gymnáziu, viz strana 265.

knězem. Protože mu ještě nebylo požadovaných 24 let, dostal z Vatikánu zvláštní povolení. Na jeho vlastní žádost ho vysvětil český biskup a vlastenec dr. Bauer. O rok později začal působit v Novém Jičíně jako kaplan, v roce 1901 byl pak přeložen do Životic a o rok později do Vsechovic u Hranic, následně odešel do Brna, kde se začal věnovat pedagogické činnosti, konkrétně křesťanské sociologii.⁸⁹ Stal se docentem a následně profesorem. Už v mládí se začal angažovat ve veřejném životě. Počátek tohoto jeho působení je vcelku nepřehledný, protože existovalo velké množství křesťanských nebo jen katolických organizací, a vznikaly i další. Sám Šrámek se zasadil o vznik Katolického dělnického spolku, ženského křesťanskosociálního spolku a internátu pro mladé dělnice. V roce 1896 se stal na zakládajícím sjezdu členem širšího výkonného výboru v Katolické straně národní na Moravě, později zakládal Moravsko-slezskou křesťansko-sociální stranu (1899).

V roce 1906 byl zvolen poslancem moravského zemského sněmu, o rok později poslancem Říšské rady ve Vídni. To není úplný výčet jeho funkcí, jichž ještě za monarchie zastával větší množství. Konečně po válce se podílel na sjednocení katolických politických stran, nejdříve na Moravě, posléze i v Čechách. Výsledkem tohoto jeho úsilí bylo Československá strana lidová, která byla ustavena na slučovacím sjezdu 26. ledna 1919, a jejímž se stal prvním předsedou. Už od roku 1918 byl poslancem provizorního Revolučního národního shromáždění, po volbách roku 1920 poslancem Národního shromáždění. V roce 1921 ve vládě Edvarda Beneše získal post ministra železnic, a účastnil se i dalších vlád na postech ministra veřejného zdravotnictví, pošt, sociální péče, pro sjednocení zákonů a organizaci správy, a v letech 1928 a 1929 zastával post jednoho z náměstků předsedy vlády. V této době také kabinet prakticky vedl, vzhledem k špatnému zdravotnímu stavu premiéra Antonína Švehly. V roce 1938, když byly po mnichovské krizi politické strany donuceny k zapojení se do bipartitního uspořádání tzv. autoritativní demokracie, nechtěl se Šrámek spolu s ostatními pravicovými stranami sloučit do nově vzniklé Strany národní jednoty (druhou stranou pak byla levicová Národní strana práce). Nicméně Šrámekův dlouholetý odpůrce Bohumil Stašek tak učinil s českou částí strany, a Šrámekovi nakonec nezbylo, než přidat se i s moravskou částí. Po začátku války v roce 1939 se mu společně s Františkem Hálou podařilo uprchnout do Paříže, a po porážce Francie dále do Londýna, kde se v roce 1940 stal předsedou londýnské exilové vlády. Když se pak v březnu 1945 jednalo v Košicích o budoucí podobě československé vlády a jejím programu, Šrámek se pro nemoc jednáních neúčastnil. Po návratu do vlasti usedl v nové vládě Národní fronty coby náměstek předsedy vlády, a tak to

⁸⁹ Znovu vycházím z archivu KDU-ČSL, kde se mluví o vyučování „křesťanské sociologie“; Michal Pehr ve svém slovníku hovoří o „praktické sociologii“.

zůstalo až do komunistického převratu v únoru 1948. O jeho činnosti ve vládě pojednává jiná kapitola. Když se pak pokoušel spolu s Františkem Hálou uprchnout do zahraničí, nezdařilo se to; letadla, které je mělo vyzvednout poblíž Rakovníka, se nedočkali, a následně byli zatčeni. Komunistický režim nyní měl prostředky k tomu, aby svého dlouholetého protivníka zneškodnil. Ostatně ani v důležitých chvílích u výslechu se Šrámek nesnažil svůj antikomunistický postoj nijak relativizovat: *„Ideovým odpůrcem komunismu byl jsem jak v první republice, tak i v nynější republice, ale vzhledem k tomu, že komunistická strana se stala stranou národní, byl jsem pro národní frontu, do které by byli přizváni také komunisté.“*⁹⁰ Po tomto incidentu byl doživotně internován na několika místech republiky, buď v kláštrech nebo i ve věznicích. Poslední místo jeho pobytu byl zchátralý lovecký zámek u Roželova nad Třemšínem, kam byl odvezen i s Františkem Hálou. Na tomto místě psal své paměti. V roce 1956 se jeho zdravotní stav zhoršil, a byl pod cizím jménem odvezen do pražské nemocnice Na Bulovce, kde druhý den, 22. dubna 1956, umírá. Nejprve byl pohřben do hrobu své matky; po roce 1990 byly jeho ostatky převezeny do Velehradu a na tamějším hřbitově slavnostně pohřbeny.

⁹⁰ Archiv KDU – ČSL. Protokol, 21.3.Ústředna státní bezpečnosti v Praze. Karton 18, Osobnosti ČSL, sv. 2 - Jan Šrámek.

ZÁVĚR

Jak je možné v napsané práci vidět, krátké období třetí republiky bylo velmi bouřlivé a pro další vývoj republiky klíčové. Události z roku 1945 z Moskvy a Košic byly sice pro další vývoj klíčové; pokud jde ale o lidovou stranu, je třeba jít ještě dál do minulosti, tedy do roku 1943 – už v tom roce se lidová strana – oficiálně vlastně neexistující – dostala do izolace kvůli dohodě Gottwalda a Beneše, kterou zmiňuji v první kapitole.

Celé postavení ČSL od roku 1945 poznamenal výrazně těžký zdravotní stav předsedy strany Šrámka, který tak nemohl naplno využívat svoji autoritu především při vládních jednáních. František Hála byl sice jeho loajálním stranickým kolegou, ale při jednáních s komunisty ho nemohl nahradit, jakkoliv se o to snažil. Lidová strana měla největší možnost se prosadit alespoň na půdě parlamentu, kde její zástupci patřili k nebojácným řečníkům na plénu, a kde mohli ovlivňovat dění ve výborech. Po volbách se postavení ČSL nezlepšilo, socialistické strany získaly rozhodující vliv, a lidovci tak mohli jen pokračovat ve snaze o zachování právního státu. Do jisté míry můžeme říci, že jim nešlo v první řadě o to prosadit svůj způsob řešení, ale aby byl určitý způsob prosazen demokraticky, bez zneužívání moci nebo jiných nelegálních aktivit. Jak víme, v tomto svém snažení nebyli, a snad ani nemohli být, úspěšní.

Pokud sledujeme toto období, může se zdát, že jednání jednotlivců nebo určitých skupin bylo nedostatečné, pokud jde o zabránění komunistického puče. V tomto ohledu je však na místě zdůraznit, že z odstupů je vždy jednodušší hodnotit, a že to, co komunisté chystali, si málokdo, nebo snad nikdo, nemohl dovést představit. Postavení Československé strany lidové bylo v tomto období skutečně nezáviděníhodné, když často stála ve svých snahách osamocená. Jistá nedemokratičnost, která se projevila při vyloučení Heleny Koželuhové, je dalším důkazem o tomto obtížném postavení. I v klidnějších dobách se stává, že z jakékoliv strany je vyloučen nebo donucen k odchodu člen strany, který jde proti vedení. V okamžiku po volbách, kdy šlo Šrámkovi o zachování stability ve straně a udržení se ve vládě, platilo takové pravidlo dvojnásob.

V kritických dnech v únoru 1948 se lidová strana zachovala víceméně v souladu s svým minulým postojem – tedy ustoupila. Tento postup je vysvětlitelný tím, že lidovci věřili, že krize bude brzy překonána díky volbám, které se toho roku měly konat.

Dnes nemůžeme říct, jestli svým působením strana lidová třeba na krátký čas odvrátila komunistický převrat. Nemá ani smysl spekulovat o tom, co by se stalo, kdyby se strana v klíčových momentech zachovala jinak, tedy razantněji, a nebyla tak často svolná ke

kompromisům. Je však nepochybné, že lidová strana, pokud to bylo možné, činila velké potíže komunistům, a vždy v tomto období hájila ideu práva.

PŘÍLOHY

Tabulka A

Výsledky voleb do Ústavodárného národního shromáždění ČSR v roce 1946⁹¹

Strana (zkratka názvu)	ČSR celkem		V tom			
			České země		Slovensko	
	abs.	v %	abs.	v %	abs.	v %
ČSD	855 538	12,0	855 538	15,6	x	x
ČSL	1 111 009	15,6	1 111 009	20,2	x	x
ČSNS	1 298 980	18,3	1 298 980	23,7	x	x
DS	999 650	14,1	x	x	999 650	62,0
KSČ	2 205 697	31,1	2 205 697	40,2	x	x
KSS	489 563	6,9	x	x	489 563	30,4
Správe	50 087	0,7	x	x	50 087	3,1
Sslob	60 195	0,8	x	x	60 195	3,7
Prázdné lístky	32 157	0,5	19 453	0,4	12 704	0,8
Celkem	7 102 876	100,0	5 490 677	100,0	1 612 199	100,0

⁹¹ Dostupné z <http://www.czso.cz/csu/2008edicniplan.nsf/p/4220-08>.

Tabulka B

Platné hlasy podle volebních krajů ve volbách do Ústavodárného národního shromáždění ČSR
v roce 1946⁹²

Území, volební kraj	ČSL	
	abs.	v %
Praha	105 252	15,9
Kladno	20 540	8,6
Mladá Boleslav	30 349	14,2
Praha – venkov - jih	42 225	13,6
Plzeň	50 434	14,1
Karlovy Vary	6 173	7,3
Ústí nad Labem	10 665	4,4
Liberec	21 983	10,6
Hradec Králové	61 208	19,4
Pardubice	63 605	24,2
Havlíčkův Brod	52 258	24,1
Tábor	50 284	27,3
České Budějovice	65 028	24,4
Čechy celkem	580 004	16,3
Jihlava	69 892	32,0
Brno	138 405	26,8
Olomouc	110 596	27,8
Zlín	101 719	36,4
Moravská Ostrava	79 789	19,9
Opava	30 604	26,5
Morava a Slezsko celkem	531 005	27,6
České země celkem	1 111 009	20,2

⁹² Tamtéž.

Tabulka C

Získané mandáty ve volbách do Ústavodárneho národního shromáždění ČSR v roce 1946⁹³

Strana (zkratka názvu)	Počet mandátů
České země	
KSČ	93
ČSNS	55
ČSL	46
ČSD	37
Slovensko	
DS	43
KSS	21
Sslob	3
Spráce	2
Celkem	300

⁹³ Tamtéž.

PRAMENY A LITERATURA

Knihy

DRÁPALA, Milan. *Na ztracené vartě Západu: Antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945-1948*. 1. vydání. Praha: PROSTOR, 2000. ISBN 80-7260-046-X.

KAPLAN, Karel. *Pět kapitol o únoru*. 1. vydání. Brno: DOPLNĚK, 1997. ISBN 80-85765-73-X.

PEHR, Michal. *Cestami křesťanské politiky: Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. 1. vydání. Praha: Nakladatelství Akropolis, 2007. ISBN 978-80-86903-53-8.

PEHR, Michal. Československá strana lidová 1945 – 1946. In *Moderní dějiny 10*. Josef Harna (vedoucí redaktor). 1. vydání. Praha: Historický ústav AV ČR, 2002. ISBN 80-7286-043-7. s. 137-190.

OPASEK, Anastáz. *Dvanáct zastavení: Vzpomínky opata břevnovského kláštera*. 2. vydání. Praha: TORST ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. ISBN 80-85639-04-1.

RENNER, Jan. *Československá strana lidová 1945-1948*. 1. vydání. Brno: Prius, 1999. ISBN nevedeno.

ŠINDAR, Jiří. *Zemřel pod cizím jménem*. Vydání nevedeno. Kostelní vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. ISBN 978-80-7195-101-8.

Periodika

Lidová demokracie. Praha 1945-1948.

Hlas lidu. České Budějovice. 1946.

Internetové zdroje

Parlament České republiky. Poslanecká sněmovna. <http://www.psp.cz/>

Společná česko – slovenská digitální parlamentní knihovna. <http://www.psp.cz/eknih/>

Právnická fakulta Univerzity Karlovy v Praze. <http://www.prf.cuni.cz>

Vojenské zpravodajství České republiky. <http://www.vzcr.cz/>

Portál veřejné správy České republiky. <http://portal.gov.cz/>

Ministerstvo vnitra České republiky. <http://www.mvcr.cz/>

Český statistický úřad. <http://www.czso.cz/>

Jiné zdroje

Archiv KDU-ČSL, Praha

VONDRA, R. *Politický vývoj v ČSR v letech 1945-1948: od osvobození země k únorovému převratu a jeho bezprostředním důsledkům.* (přednášky) Praha: FHS UK, 2005-2006.

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem práci vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné nebo elektronické podobě.

V Praze dne 21.5.2010

Zuzana Dvořáková